

İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE ‘ÖTEKİ’ İLE İLİŞKİLERİN SOSYOLOJİSİ *

Abdussamet KAYA¹

Öz

İlahiyat Fakülteleri, yüksek din öğretiminin yapıldığı üniversite kurumlarıdır. Bu kurumlardaki akademisyenler kabaca iki temel din anlayışına sahiptirler. Bunlar, geleneksel İslam anlayışını benimseyen gelenekçiler ile bu anlayışa eleştirel yaklaşan yenilikçilerdir. İlahiyat Fakültelerinde genel olarak Ehl-i Sünnet’in İslam anlayışı hakimdir. Bu anlayışa köklü eleştiriler yönelten yenilikçiler azınlık konumundadırlar. Ehl-i Sünnet düşüncesinin temel kabüllerine aykırı düşünceler ortaya koyan yenilikçiler çeşitli gerginliklerin odağı haline gelmektedirler. Bu makale İlahiyat Fakültelerindeki gelenekçiler ve yenilikçilerin ‘öteki’ olarak gördükleri din söylemlerini temsil eden akademisyenlere yönelik tutum ve davranışlarını konu edinmiştir. Makalenin verileri, Türkiye’nin farklı bölgelerindeki İlahiyat Fakültelerindeki yenilikçi ve gelenekçi akademisyenlerden 49 kişi ile yapılan görüşmeler ile elde edilmiştir. İlahiyat Fakültelerinde, söylem düzeyinde düşünsel çoğulculuk hem gelenekçiler hem de yenilikçiler tarafından bir değer olarak kabul edilmektedir. Ancak pratikte, düşünsel çoğulculuk ciddi problemler ile karşı karşıyadır. Gelenekçilerin bir kısmı, yenilikçilerin bazı düşüncelerini açıkça İslam’a saldırı olarak görmektedirler ve bu konuda ciddi bir tehdit algısına sahiptirler. Bu kimseler, yenilikçilere karşı ötekileştirici tutum sergilemektedirler. Gelenekçilerin ötekileştirme davranışları çoğunlukla damgalama, ayrımcılık, mobbing ve yalnızlaştırma şeklinde pratize olmaktadır. Yenilikçilerde düşünsel çoğulculuğu benimseme eğilimleri daha fazladır. Bununla birlikte, yenilikçiler arasında, gelenekçileri ötekileştiren söylem ve pratikler de vardır. Bu kimselerde, gelenekçilere yönelik bir radikalizm endişesi mevcuttur. **Anahtar Kelime:** Din Sosyolojisi, İlahiyat Fakülteleri, ‘Öteki’, Gelenekçi, Yenilikçi.

* Bu çalışma, İLAHİYAT.20.001 nolu proje kapsamında DUBAP Koordinatörlüğünün desteği ile yürütülmüştür.

¹Dr.Öğretim Üyesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, E-posta: abdusamet.kaya@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1277-2713

SOCIOLOGY OF RELATIONS WITH THE 'OTHER' IN FACULTIES OF THEOLOGY

Abstract

The Faculties of Theology are university institutions where higher religious education takes place. Academics in these institutions have roughly two basic understandings of religion. These are the traditionalists who adopt the traditional understanding of Islam and the innovators who are critical of this understanding. In the Faculties of Theology, the understanding of Islam of the Ahl as-Sunnah is dominant. Innovators who criticize this understanding are in the minority. Innovators who put forward ideas contrary to the basic acceptances of Ahl al-Sunnah thought become the focus of various tensions. This article deals with the attitudes and behaviors of traditionalists and innovators in Theology Faculties towards academics who represent the religious discourses they see as the 'other'. The data of the article were obtained through interviews with 49 innovative and traditional academics from the Faculties of Theology in different regions of Turkey. In Theology Faculties, intellectual pluralism at the discourse level is accepted as a value by both traditionalists and innovators. In practice, however, intellectual pluralism faces serious problems. Some of the traditionalists see some of the ideas of the innovators as an obvious attack on Islam and have a serious perception of threat in this regard. These academics display marginalizing attitudes towards innovators. Othering behaviors of traditionalists are mostly practiced in the form of stigmatization, discrimination, mobbing and isolation. Innovators tend to adopt intellectual pluralism more. However, among the innovators there are also discourses and practices that marginalize the traditionalists. These people have a radicalism concern for traditionalists.

Keywords: Sociology of Religion, Theology Faculties, 'Other', Traditionalist, Innovative.

GİRİŞ

İnsan, ontolojik ve sosyolojik olarak ancak bir 'öteki' ile kaim olan bir varlıktır. 'Öteki', "bir ya da daha fazla kişi, kültür ya da toplum tarafından, geçmiş veya güncel ilişkiler referans alınarak, dikey (sınıfsal) ya da yatay (etnik vb.) olarak farklılaştırılmış ve ayrıştırılmış olan, kişi, grup, sınıf, halk vb." şeklinde tanımlanabilir" (Nahya, 2011, s. 37). Başka bir ifade ile 'öteki', bizim gibi düşünmeyen, bizim kaygılarımızı taşımayan, bizden bir yönüyle bağımsız ama bazı yönleriyle de bizimle benzerlikler arz eden ve aynı kamusal alanı paylaştığımız aktördür (Ataman, 2015, s. 315). Ötekileştirme ise olumsuz yargılar içeren, kimi zaman önyargılar, stereotipler, kimi zaman da bir bireyi, grubu, sınıfı ya da halkı damgalayan imgeler oluşturarak karşımıza çıkabilen bir düşünme ve algı biçimidir (Nahya, 2011, s. 31). Ötekileştir(il)me insanlık tarihinin kadim bir olgusudur (Doğan, 2017, s. 46 vd). Bu bağlamda farklı olanın ötekileştirilmesi bütün medeniyetlerde söz konusu olan bir gerçekliktir (Mendras, 2014, ss. 82-83). Bir bireyin ya da bir grubun çoğunluktan farklı bir özelliğinin olması, o

bireyin ya da grubun ötekileştirilmesi için çoğunlukla yeterlidir (Çay Sağlam & Yaşar, 2017, s. 135).

İnsan sosyal bir varlıktır ve bir arada yaşama kültürünün odak noktası da 'ben' ve 'öteki' arasındaki algı ve ilişkilerin niteliğinde saklıdır (Özensel, 2020, s. 373). 'Öteki' algısı, kişinin ve toplumun 'ben' tasavvuruna bağlıdır (Kalın, 2013, s. 17). İnsanın, insan olarak 'öteki' ile ilişkileri dayanışma ve birlikte var olma temelinde gelişebildiği gibi, ötekileştirme ve yok etme temelinde de gelişebilir. İnsan, hiçbir nedene dayanmaksızın kendi türünün üyelerini öldüren, onlara işkence eden ve bunu yapmaktan haz duyan tek canlıdır (Fromm, 1993, s. 23).

'Öteki'nin varlığı akademik etkinliğin bir özelliğidir (Barnett, 2008, ss. 127-128). Bu bağlamda üniversite ötekileştirme pratiklerinin yaşandığı en temel habituslardan biridir. Zira Bauman'ın ifade ettiği üzere akademik etkinliklerin yaslandığı bilimsel paradigmlar, alternatiflerini ötekileştiren birer monoteizm görünümünde tezahür edebilmektedirler (Bauman & Obirek, 2021, s. 122). Bu da herhangi bir düşünsel paradigma ile iş gören bir akademisyenin, 'öteki' anlayışları ötekileştirme potansiyeline sahip olduğuna işaret eder.

İlahiyat Fakülteleri, dinin akademik olarak etüt edildiği kurumlardır. Dinî ve din hakkında bilginin üretildiği ve aktarıldığı İlahiyat Fakültelerinde, söz konusu bilgiyi üreten veya aktaran aktörlerin referans aldıkları din ve bilim anlayışları arasındaki epistemik mesafeler, bu aktörler arasındaki ilişkilerin biçim almasında da belirleyici olabilmektedir. İlahiyat Fakültelerinde kabaca gelenekçi ve yenilikçi olmak üzere iki temel din anlayışının olduğu söylenebilir. Bu anlayışlar arasındaki ilişkiler birçok değişkene bağlı olarak, çoğulcu veya ötekileştirici gibi farklı form ve içeriklerle ortaya çıkabilmektedir.

Türkiye'de İlahiyat Fakültelerini farklı boyutları ile inceleyen ciddi bir akademik yazından söz edilebilir. Bununla birlikte İlahiyat Fakültelerinde 'öteki' ile ilişkileri konu alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, son dönemlerde fikrî gerilimlerle gündeme gelen İlahiyat Fakültelerindeki akademisyenlerin, düşünsel olarak 'öteki' ilahiyatçı akademisyenler ile ilişkilerinin sosyolojik çerçevesini konu almaktadır. Çalışma bulguları, İlahiyat Fakültelerindeki gelenekçi ve yenilikçi akademisyenler arasında farklı düzeylerde ötekileştirme tutum ve pratikleri ve ötekileştirilme deneyimlerinin olduğunu göstermektedir.

1. YÖNTEM

İlahiyat Fakültelerinde farklı yaygınlık düzeylerinde olmak üzere selefî, sufi veya modernist gibi oldukça geniş bir yelpazeye yayılmış din anlayışları mevcuttur. Bu çalışmada

metodolojik bir gereklilik olarak söz konusu anlayışlar tipolojik açıdan kabaca gelenekçi ve yenilikçi şeklinde tasnif edilmiştir.

Bu çalışmanın nitel verileri, etik kurulu izni ile, Şubat 2022 – Haziran 2022 tarihleri arasında, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki İlahiyat Fakültelerinde çalışmakta olan 10'u kadın, 39'u erkek olmak üzere 49 akademisyen ile yapılan yüzyüze ve çevrim içi görüşmeler ile elde edilmiştir. Örneklem seçiminde basit tesadüfi ve amaca yönelik örnekleme türleri tercih edilmiştir. Görüşmeler katılımcının izni ile kaydedilmiş daha sonra deşifre edilerek kodlanmıştır. Verilerin kodlanması sonrasında oluşan örüntüler, temalaştırılmış ve bu ekseninde analiz edilerek yorumlanmıştır.

Çalışma, hem gelenekçiler hem de yenilikçilerin ötekileştirme ve ötekileştirilme tutum ve pratiklerini kapsamaktadır. Bu tutum ve pratikler çok boyutlu ve çok katmanlıdır. Bu da bir makale olarak tasarlanan çalışmada, katılımcıların tutum ve düşüncelerini yansıtan doğrudan alıntılara ancak sınırlı miktarda yer verilmesini gerektirmiştir. Katılımcılardan yapılan doğrudan alıntılarda katılımcı kimliği; katılımcı kodu, katılımcının bölümü ve akademik ünvanı şeklinde verilmiştir.²

2. ONTOLOJİK VE SOSYAL BAĞLAMLARI İLE 'ÖTEKİ'

'Ben' ve 'öteki' arasında ontolojik açıdan, birbirini gerektiren bir ilişki söz konusudur (Kundakçı, 2013, s. 71). Gerek bireyler gerekse topluluklar kendilerini tanımlayabilmek için başka insan ve topluluklara gereksinim duyarlar. Bir toplumun 'biz' kimliğini oluşturabilmesi, 'bize benzemeyen'in belirlenmesi ile mümkün olur (Akpınar & Şahin, 2017, s. 331). Bu bağlamda dünyayı idare edilebilir sayıda kategori parçalarına bölmek, dünyayı sadece basitleştirip anlamlı kılmakla kalmaz aynı zamanda insanlara kim olduklarını da tarif eder (Arkonaç, 2005, s. 342).

Kimlik, üzerinde uzlaşılan şeylerden ziyade çeşitli karşıtlıklar ve açmazlar tarafından belirlenir (Harari, 2020, s. 111). Daima kişinin, olmadığı diğeri ile ilişkilendirildiğinden dolayı kimlik, sadece farklılık içerisinde ve farklılık sayesinde anlaşılabilir (Küçükalp, 2016, s. 162). Bu da kimliğin inşa ve gelişim süreçlerinde bir 'öteki'yi gerektirir (Said, 2014, ss. 346-347). 'Öteki'nin ve ötekileştirmenin varlığı toplumun sosyal ve psikolojik bir ihtiyacına

² Temel İslam Bilimleri Bölümü TİB, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü FDB, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İTSB şeklinde verilmiştir.

karşılık olarak ortaya çıkar (Morrison, 2019, s. 29). Bu bağlamda “kimlik, varolmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür” (Connolly, 1995, s. 93). Hatta denebilir ki, ‘öteki’, ‘ben’ oluşun güvencesidir (Kanatlı & Çekici, 2013, s. 307).

İnsan, yalnızlığı içinde ortaya çıkmaz, ‘öteki’ ile toplumsallık ilişkisi içinde, ona karşılık veren olarak ortaya çıkar (Gasset, 1999, s. 127). Beşeri düşünce de kendisini ancak ve ancak ‘öteki’ ile yüzleşmeden doğan zaman içinde zamansallaşarak konumlandırabilir (Tatar, 2005, s. 6). İnsanlar, iletişimin temel unsuru olan dil aracılığıyla kendilik bilincine varır ve ‘biz’ ve ‘öteki’ arasındaki sınırı çizerler (Aktay & Kızılkaya, 2014, s. 268). Bu ayırmda ‘öteki’ne ilişkin nitelermeler ‘biz’in kültürel referansları ile gerçekleştirilir (Schnapper, 2005, ss. 25-26). Bu da toplumda bir kamplaşmayı beraberinde getirir. Taraflar bir kez oluştuktan sonra, tarafın varlığını doğrulamak için yoğun bir kanıtlar, araştırmalar, rasyonalizasyonlar arayışı başlar (Vassaf, 2021, s. 132).

‘Ben’, kendini ‘öteki’de fark ettiği ve açığa çıkardığı gibi öteki de kendini ‘ben’de fark eder. Bu interaktif ilişkide ‘ben’, ‘öteki’nin ‘öteki’ olmasında ve öyle kalmasında, ‘öteki’ de, ‘ben’in ‘ben’ olmasında ve ‘ben’ olarak kalmasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Efil, 2015, s. 51). Öte yandan ötekileştirme reaktif bir karakter taşır çünkü kendini ‘öteki’ne göre tanımlamak, kendi kimliğini ‘öteki’lerden yola çıkarak belirlemeyi içerir. Bu bağlamda “Biz” konumundakiler, kendi değerlerini ve ahlâk anlayışlarını ötekilere göre belirleyerek, kendilerini ötekileştirdiklerinin aynasında görmek gibi sorunlu bir döngüsellüğün içine hapsederler. Bu döngü içinde ötekileştirenler, ötekileştirdiklerine bağımlı kalır ve onlara göre belirlenir. Bu bağlamda ötekileştirenler de ötekileşme sürecine dahil olur (Akmeşe, 2020, s. 59).

Kearney, Reocour ve Gadamer gibi daha başkaları ‘öteki’liği, benlik karşıtlığından ziyade, benliğin oluşumunda rol oynayan bir partner olarak görmüşlerdir. Kearney’e göre bu yorumbilgisel bellek modeli bağlamında bir benlik idrakimiz yoksa, benlikten başka olanı idrak etmemiz de mümkün değildir (Kearney, 2018, 104, 228).

‘Öteki’, öbürünü tek başına yansıtan bir ayna değildir. Aksine kişinin zihni dünyasındaki beklenti ve kaygılarını bir şekilde yansıttığı bir başka ‘dünyasını’ ifade eder. Bu ‘dünya’, uygun meşrulaştırmalar içinde ‘öteki’nin evrenini ifade etmeye başlar. Bu bir tanımlama, tarif ve tayindir. Bu belki çarpıtılmış bir resimdir. “Bu, öznenin kendisi dışındaki bir ‘öteki’nin varlığını imleyerek, bu varlığı ‘aşağıda’, ‘ilkel’, ‘barbar’, ‘iğrenç’ vb. şekillerde ayırarak tanımlaması ve kendi kimliğini ‘asli’ olarak kurması işlemi şeklinde açıklanabilir” (Subaşı,

1999, s. 91). Bireyler, kendilerini belirli grupların üyeleri olarak görür ve mensubu oldukları grubun değer ve yaklaşımları ile diğer grupları değerlendirirler (Vassaf, 2021, s. 138). Bu da bir “biz-onlar” ayırımına sebep olur. Bireyin ait olduğu ya da kendini ait hissettiği gruplar iç grup, diğerleri ise dış grup olarak tanımlanır (Ulu, 2019, s. 69).

Modernite kimliğini ‘öteki’ üzerinden kurmuştur (Said, 2014). Modern bir olgu olarak ulusal kimlik, ‘öteki’nin tanımlanması veya kurgulanması ile gerçekleşmiştir. Ulus devletlerin bir düşman imajı yaratması, kendisini ‘öteki’ üzerinden konumlandırma ihtiyacından kaynaklanır (Robertson, 2012, s. 248).

Sosyal bir sistem içsel bütünlük ve devamlılığını ‘öteki’ ile ilişkiler ekseninde garanti altına alır ve böylelikle de kendi sürekliliğini sağlar (Subaşı, 2003, s. 14). Öte yandan ahlaki öznenin mevcudiyeti ve ahlaki tecrübe için de ‘öteki’nin varlığı gereklidir (Çitil, 2017, s. 37).

3. ‘ÖTEKİ’ İLE İLİŞKİLER VE ÖTEKİLEŞTİRME

‘Ben’ ve ‘öteki’ ilişkisi materyalist, idealist ve varoluşçu felsefi düşünce biçimlerinde farklı yaklaşımlarla temellendirilmiştir (Çelebi & İnal, 2019). Bu yaklaşımlar genel itibariyle ‘ben’ ve ‘öteki’ ilişkisinde özne veya nesneyi önceleyen anlayışlara göre kurgulanmışlardır.

‘Öteki’ ile ilişkiler düşünsel ve maddi temellere dayanan çeşitli kültürel kodlarla belirlenir. Basit toplulukların, ‘biz’e ait olan ve ‘barbarlara ait olan’ topraklar şeklinde yaptıkları coğrafi ayrımlar, toplumsal kimliklerinin inşasında önemli bir dayanak oluşturmuştur (Said, 2014, s. 64). Antik Yunan’da diğer etnik kökenden gelen ve anlaşılmaz dilleri olan halklar “barbar” olarak nitelenmiş; hem Aristoteles hem de Euripides tarafından ancak “yarı insan” veya “insan-altı” olarak görülmüşlerdir. Aristoteles’in tek doğrunun varlığını netice veren iki değerli (doğru/yanlış) mantık kurgusu (Şaylan, 2016, s. 202), Aydınlanmanın çok anlamlılığı red eden, evrensel tek anlamlı dil ve bilgi anlayışı (Bauer, 2020, s. 29, 30), evrenselci aklın ötekileştirici yapısı (Bourdieu, 2016, s. 89 vd.) ve müphemliğe düşman olarak modernlik (Bauman, 2014, s. 20, 21) ‘öteki’nin ötekileştirilmesi için münbit bir zemin oluşturmuşlardır.

Tarihte farklı etnik ve dinsel kimliklerin birbirlerine yönelik yaklaşımlarının genelde olumlu bir seyir izlediğini söylemek oldukça zordur. Farklılıklar çoğu zaman ayrımcılık, dışlama ve şiddetin gerekçesi olmuş, kalıcı ön yargılar ve düşmanlıklar üretmiştir (Gündüz, 2013, s. 483). Her “verital toplum”, farklı yaşam biçimlerini ve onların otoritelerini ötekileştirir. Bu tür toplumlar, “iyi ve kötü, erdem ve kusur, fazilet ve suç, ortodoksi ve sapkınlık, inanç ve

paganizm, gerçek ve sahte olan arasında çizgi çekme tekeli olmak için yaygara koparırlar” (Bauman & Obirek, 2021, s. 11).

Ötekileştirme, ırksal veya etnik temelli olduğu kadar dinsel, ekonomik, cinsel ötekileştirmeler ve sınıflandırmaları kapsayan bir olgudur. Ataerkil olarak yapılanmış toplumlarda, erkek olmayan (veya erkek sayılmayan) herkes aşağıda konumlandırılmak suretiyle ötekileştirilir (Akpınar & Şahin, 2017, s. 332). Tek tanrılı inanışlara sahip toplumlarda kadın ontolojik ve sosyal eksenlerde erkeğin ötekisidir (Berktay, 2009). Hakikati tek başına temsil ettikleri iddiasındaki monoteist dinler söylem ve pratiklerinde çoğunlukla diğerlerine karşı ötekileştirici bir tutum içinde olurlar (Bauman & Obirek, 2021, s. 38).

Modernizmin hiçbir radikal farklılığı barındıracak yeri ve ona karşı gösterilecek toleransı yoktur. Aksine 'öteki'ni asimile etmek, evcilleştirmek, öteki olarak dışlamak veya yok etmek vardır. Modernleşme tarihinin aynı zamanda bir emperyalizm ve sömürgecilik tarihi olmasının 'öteki'ne yönelik tutumuyla doğrudan ilişkisi vardır (İlter, 2006, s. 2). Postmodernizm ise heterojenliği ve farklılığı olumlayan, bu bağlamda 'öteki'ne karşı daha çoğulcu bir söylem olarak ortaya çıkmıştır (Sönmez Selçuk, 2012, s. 82). Bununla birlikte çoğulcu modern bilgi toplumu veya küresel toplum gibi kültürlerarasılığın, etkileşimin arttığı, demokratik bilincin daha da yükselmesinin beklendiğini günümüzde, en az geçmiştekiler kadar nefret nesnesi kılınan kişiler, gruplar gündeme getirilebilmektedir (Geçgin, 2019, s. 16, 17).

Gadamer 'öteki'ne bakış açımızı belirleyen üç farklı anlamlandırma ve ilişki formundan söz eder. Bunlardan ilkinde 'ben'in, 'öteki'ni bir nesne olarak konumlandığı ve onu kendi amaçları için araçsallaştırdığı bir ilişki söz konusudur. İkincisinde 'öteki', bir kişi olarak kabul edilmekte ancak ona insani nitelikler ve imkanlar tanınmamaktadır. Üçüncüsünde ise 'öteki' bir birey, insan olarak muhatap alınmakta, onun kendisini ifade etmesine imkan tanınmaktadır. Bu ilişki biçiminde tek taraflı bir araçsallaştırma yoktur. Karşılıklı hak ve sorumluluklara dayalı ve varoluşun sorumluluklarını gözetten, 'öteki'nin kendisi olarak var olabildiği bir diyalog vardır (Gadamer, 2006, s. 352, 355). Schnapper ise tarihsel süreçte 'öteki'ne yönelik olarak farklılaştırıcı ve evrenselci olmak üzere iki tutumun sergilendiğini belirtir. Bunlar; kendi kültürel kodlarını ölçüt alan ve 'öteki'ni eksik, dışlanması ve hatta yok edilmesi gereken kategori olarak gören tutum ile 'öteki'ni farklılık ve çeşitliliğin kabulü içinde onaylayan ve özgürlükleri konusunda 'ben' ile eşit gören tutumdur (Schnapper, 2005, s. 25, 27).

Dış gruplara ilişkin farklılıklara olumsuz anlamlar yüklenerek, günlük yaşamda bu farklılıkların ‘biz’e yönelik bir tehdit unsuru olarak algılanması sonucunda ortaya çıkan süreç ötekileştirme değildir. Ötekileştirme “ben/biz”in dışındakilerin olumsuz algılanması ve değersizleştirilmesi süreçlerini içerir. Ötekileştirme sadece hakim grup tarafından diğerlerine yapılmaz, madun gruplar da baskın grubu ötekileştirebilir. Böylece ötekileştirme iki zıt kutupta kendini inşa eder (Özensel, 2020, s. 370).

‘Öteki’ne yönelik deneyimlerin odak zemini, sosyal etkileşimin prototipik örneği olan yüz-yüze ilişkilerdir. Diğer deneyimlerin tümü, bunun türevleridir (Berger & Luckmann, 2008, s. 44). ‘Ben’ ve ‘öteki’ kutupları bağlamında konumlandırılan ‘öteki’, temelde bir farklılaştırma eyleminin sonucudur. Ötekileştirme, bir süreç ve durum olarak, farklılaştırma ve ayrıştırma düşüncesinde bir imge yaratır. Bu imge, çeşitli yargıları içeren, kimi zaman aşırı bir olumsuzlukla önyargılar, stereotipler ve kimi zaman da damgalama şeklinde ortaya çıkabilen, bir düşünme ve algı biçimidir (Nahya, 2011, s. 32). Önyargılar çoğunlukla bir delil yerine söylentilere dayanırlar ve yeni bir bilgi karşısında bile değişmeye direnirler (Giddens, 2012, s. 538). Önyargılar, bireylerden çok grup ve topluluklara yöneliktir. Bu tip yaklaşımlarda herhangi bir birey salt bir grup, topluluk, etnik kesim ve kültüre mensup olmakla peşinen etiketlenir ve ötekileştirilir (Akmeşe, 2020, s. 60). ‘Öteki’nin, ‘biz’in başına gelen her türlü beladan, kaostan, krizden sorumlu tutulması suretiyle “şeytanlaştırılması”, onun dininin, mezhebinin, ırkının, etnik kökeninin, cinsiyetinin, politik düşüncesinin de bu tutum içinde değerlendirilmesini beraberinde getirir (Parlak, 2015, s. 37, 38).

‘Ben’ ve ‘öteki’ arasındaki ilişkide roller bellidir. Bu rolleri belirleyen de ‘ben/biz’dir. ‘Ben’ ve ‘öteki’ şeklindeki roller üzerinden yürüyen bu ilişkide; rolleri belirleyen, kural koyan, sınırları tanımlayan, akılcı olan, ‘ben’; yabancı olan, kurallara tabi olan, dinleyen, öznenin planına uyması beklenen ise ‘öteki’dir (Kundakçı, 2013, s. 39). ‘Ben’, ‘öteki’ne değer biçerken kendisini ölçüt olarak alır ve ‘öteki’ni kendisinin eksik bir hali olarak görür (Schnapper, 2005, s. 25, 26). Bu tarz bir değer biçmenin netice verdiği ötekileştirmenin çeşitli görüngüleri vardır. ‘Ben’in diğerini ötelemesi, Batı’nın Doğu’yu ötelemesi, devletin toplumu ötelemesi, erkeğin kadını ötelemesi gibi (Doğan, 2017, s. 40). Ötekileştirme, diyalogun monoloğa dönüşmesi, ‘ben’in veya ‘öteki’nin kendini merkeze koyarak diğerinin varlığını sarsması, hak ve özgürlüklerini hiçe sayması ve hayatını tehdit etmesidir (Efil, 2015, s. 63).

Bireyler, toplumun idealleri, değerleri ve inançları doğrultusunda sosyal kimliklerini oluştururlar. Kimliklerin oluşumunda toplumda mevcut farklılıklar ya tolere edilir ya da ön

yargularla ötekileştirilir (Özensel, 2020, s. 370). 'Biz'i ayrıcalıklı kılan ötekileştirme, farklılıklara olumsuzluk atfederek, 'öteki'ni dezavantajlı konuma itmek suretiyle ayrımcılığa zemin hazırlar. 'Öteki' ile 'biz' arasındaki sosyal mesafe açıldıkça da, farklı olanların birlikte yaşaması konusundaki toplumsal uzlaşmanın temini de güçleşir (Çay Sağlam & Yaşar, 2017, s. 139). 'Öteki'nin, kendisi olarak var olmasına imkan tanımayan, kültürel çeşitliliğe kapalı bir benlik ve homojen bir toplum idealine sahip bir çoğunluğun, 'öteki'ne yönelik tutum ve davranışları asimilasyon ve dışlama temelinde şekillenir (Gündoğdu, 2008, s. 77). Kendi içine kapalı, farklı kültürlere samimi ve komplekslerden arınmış bir açılımla yönelemeyen, kendilerini yadsımayla 'öteki'ni yadsıma arasında seçim yapmak zorunda hisseden toplumlar, farklılıkları ötekileştirme ve şiddet üretme potansiyeli taşıyan toplumlardır (Maalouf, 2000, s. 33). Bu tür toplumlarda 'ben' ve 'öteki' arasındaki bir tahakküm ilişkisidir. Her 'ben', bütün 'öteki' 'ben'lerin kendisine tabi olmasını dayatır. Bu da totaliterizmi üreten bir ilişkidir. Bu ilişkide 'öteki' ancak kendini inkar ve hakim 'ben'e benzeme pahasına kabul görebilir. Bu durumda özüne yabancılaşma ile yüz yüze gelir (Kundakçı, 2013, s. 71). Ayrıca 'ben/biz'e benzetme süreçleri ile 'öteki'lerin potansiyelleri baskılanır (Vassaf, 2021, s. 228).

Toplumun herhangi bir olaya verdiği tepkiler zaman ve mekana özgü koşullara bağlı olarak farklılaşır (Furedi, 2017, s. 34). Haliyle 'öteki'ne ilişkin tasavvurlar ve bu bağlamda onunla kurulan ilişkiler dönemsel bir karakter taşır (Schnapper, 2005, s. 25-27). Dolayısıyla insanoğlu öteki ile ilişkisini her defasında yeniden inşa eder (Chambers, 2005, s. 24). Zira kişinin veya toplumun kim olduğuna dair fikirleri değiştikçe, bu kimliği neyin tehdit ettiğine ilişkin fikirleri de değişir (Kearney, 2018, s. 16). Bu da toplumda çatışma ve uzlaşmaların dönüşümsel olduğunu (Harari, 2020, s. 111) ve ötekileştirmelerin şiddeti ve yoğunluğunun çağlara göre farklılaştığını gösterir (Bilgin, 1996, s. 207).

Toplumlar, buhran zamanlarında suçlanmaya layık birilerini bulmaya eğilimlidirler. Bu dönemlerde toplum, bilinçdışı korkularını genellikle başkalarına yansıtmak suretiyle suçluluk psikolojisini aşmaya çalışır. Bunun başlıca yolu da bir günah keçisi bulmaktır (Campbell, 2020; Frazer, 2019; Kearney, 2018, s. 17, 18). Bir günah keçisi bulunduğu anda ise özne konumundaki kimlik, kendisine yakıştıramadığı tüm olumsuz özellikleri 'öteki'ne yükleyerek onu *canavar* konumuna yerleştirir (Akpınar & Şahin, 2017, s. 331). Bu vasatta 'öteki' (her türlü muameleye müstahak görülmek üzere) insanlıktan çıkarılabilir (Bauman, 2015, s. 155 vd; Berger & Zijderveld, 2018, s. 134). Ötekileştirmenin kendisi gibi ötekileştirilen kimselere uygulanan yaptırımlar da konjonktürelidir. Örneğin ilkel toplumlarda, ötekileştirilenlere

verilen en ağır cezalar ölümden ziyade dışlamaydı. Bu cezalar daha sonra ölüm, bedensel cezalar, özgürlükten mahrumiyet ve telafi edici cezalar şeklinde dönüşümler geçirdi.

İnsanlar, başkalarını “kendilerine benzer” olarak algıladıklarında, kendilerini daha güçlü hissederler ve kendilerine benzeyenler sayesinde; sahip oldukları özelliklerin sosyal açıdan kabul edilir geçerli ve değerli olduğunu düşünürler. Böylece kendilerini iyi hissederler (Sürgevil, 2008, s. 118). ‘Öteki’ ile karşılaşmak bazı durumlarda ürkütücüdür. Bu özellikle de ‘ben’e kolayca boyun eğmeyen, aynileştirme çabalarına direnç gösteren ve ‘ben’in benliğini dönüştürme potansiyeli taşıyan ‘öteki’yle karşılaşma durumunda söz konusu olur. Böyle bir karşılaşmada ‘ben’de inançlarının, davranışlarının, dünyayı algılayış biçiminin, değerlerinin ve özgüveninin tehdit altında olduğu algısı ortaya çıkar. Deyim yerindeyse, ‘ben’in hakikate sahip olmama ihtimalinin sebep olduğu korkudan dolayı ‘öteki’nden korkulur. Demek ki, ‘öteki’ne değer vermemenin, ‘öteki’nden kaçmanın, ötekinin başkılığını görmezden gelmenin ve hatta ‘öteki’nin ötekiliğini yok etmeyi istemenin arkaplanında kendine güvensizlik söz konusudur. Bu da monolog, nefret, şiddet ve hoşgörüsüzlüğün olduğu yerlerdeki benlik krizlerini açıklar. Demek ki, ‘öteki’ ile olan sorunlar aslında bir yönüyle, ‘ben’in kendi kendisiyle yaşadığı bir sorundur. ‘Öteki’ne yönelik hoşgörüsüzlük sorunu, bir kendini tanımlama, kendi kendini doğrulama sorunu, bir kapalı benlik sorunudur (Gündoğdu, 2008, s. 77).

İnsanlığın başlangıcından bu güne, toplumdaki genel geçer söylem ve normları içselleştirmeyen, gelenekleri, kurumları sorgulayan, hiçbir dayatmayı vicdan süzgecinden geçirmeden kabul etmeyen insanlar toplumun geri kalanı tarafından “sapkın” sayılmış ve ötekileştirilmişlerdir (Mimar, 2013). Bu kimseler, ötekileştirilenlere yönelik; düşmanlık yapma, mağdur etme, mahrum bırakma, zorlama, baskılama, susturma, yıldırma, sindirme gibi ötekileştirici tutum ve davranışlara maruz kalmışlardır (Düzen, 2015, s. 12).

Her toplumun ötekileştirme aktörleri ve koşulları özgül bir karakter taşır. Örneğin Türkiye’de Cumhuriyetin radikal modernleşmecileri, toplumun geniş kitlelerini ‘öteki’ olarak nesneleştirmişlerdir. Bir kısmı bu anlayıştan tevarüs etmiş olarak, Türkiye’de ötekileştirme söylem ve pratikleri çoğunlukla etnik, dini ve ideolojik eksenlerde tezahür etmektedir. Bu bağlamda toplumda Müslüman-Gayrimüslim, Laik-Dindar, Alevi-Sünni, Türk-Kürt gibi ayrışmalar yaşanmaktadır. Bu dışlamalar çeşitli alt gruplar düzeyinde de söz konusudur. Sözelimi dindarlar birbirlerini Süleymancı, Işıklı, Menzilci, İrancı, Vahhabi, Nurcu vs. diye yaftalayarak ötekileştirmektedir (Sülün, 2015, s. 319).

4. BULGULAR VE YORUM

İlahiyat Fakültelerinde her birinin, kendisini 'öteki'ne göre konumlandırmak suretiyle kimlik kazandığı iki temel düşünsel yapıdan söz edilebilir: gelenekçilik ve yenilikçilik. Bu iki düşünce yapısının her biri kendisini merkezde yani sahih din anlayışının temsilcisi olarak görmekte ve diğerini de bu anlayışın dışına çıkmış olarak değerlendirmektedir. Bunların, 'öteki' hakkındaki tutum ve davranışları kendi içinde farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, 'öteki'nin kendisi olarak var olmasına imkan tanıma ile onu çeşitli düzeylerde ötekileştirme arasında çeşitlilik göstermektedir.

Din anlayışları açısından gelenekçi ve yenilikçi şeklinde yapılan tasnifin son derece vulgar ve her bir kategorinin içindeki çeşitliliği göz ardı ettiği açıktır. Sözelimi gelenekçi olarak kodlanan anlayış içinde; geleneksel dini anlayışlara bağlı ancak yenilikçi anlayışlara karşı çoğulcu bir tutum içinde olan kimseler bulunduğu gibi, Neo-selefi din anlayışlarına yakın ve yenilikçi din anlayışlarına karşı dışlayıcı bir tutum içinde olanlar da yer almaktadır. Bununla birlikte modernite ile etkileşim veya diğer birçok faktörün etkisi ile hem gelenekçi hem de yenilikçi ilahiyatçı akademisyenlerin din anlayışlarında veya gündelik hayat pratiklerinde her iki anlayıştan izler taşıyan görünlümlere bir arada rastlamak mümkündür. Dolayısıyla gelenekçi veya yenilikçi anlayışlar içinde 'öteki'ne ilişkin oldukça farklı tutumların olması beklenen bir durumdur.

5.1. Gelenekçiler ve 'Öteki'(leştirme)

İlahiyat Fakültelerinde gelenekçi anlayışın, 'öteki' olarak yenilikçiliğe ve onu temsil edenlere yönelik düşünce, tutum ve pratiklerinin anlaşılması için gelenekçi katılımcılara; "*İlahiyat Fakültelerinde Ehl-i Sünnet itikadı ve düşüncesine eleştirel yaklaşan ve düşüncelerini derslerinde veya akademik çalışmalarında dile getiren akademisyenlere yönelik akademik ve idari olarak nasıl bir tutum veya muamele içinde olunmalıdır?*" şeklinde bir soru sorulmuştur. Katılımcıların cevaplarının oluşturduğu örüntülerden, gelenekçi anlayışlara sahip akademisyenlerin bu konuda üç farklı eğilime sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunlar; 1. İlahiyat Fakültelerinde düşünsel hürriyetin sınırlarının geniş tutulması, dolayısıyla ana akım anlayışın dışındaki düşüncelere de alan açılması gerektiği, 2. Lisansüstü çalışmalarda, İslam'ın temel hassasiyetlerinin gözetilmesi kaydıyla herkesin düşüncesini ortaya koyabileceğini ancak lisans düzeyinde Ehl-i Sünnet'in sınırlarını aşan düşüncelerin

öğretimine izin verilmemesi gerektiği, 3. İlahiyat Fakültelerinde Ehl-i Sünnet itikadına aykırı düşüncelerin ve bunları temsil edenlerin yerinin olmaması gerektiği şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu eğilimlerin her birinin referans, gerekçe ve motivleri kendi içinde çeşitlilikler göstermektedir.

5.1.1. Akademik Hürriyetin Sınırları Geniş Tutulmalı

Gelenekçi olarak kategorize edilen ilahiyatçı akademisyenlerin çoğunluğu, İlahiyat Fakültelerinde, dini geleneğin içinde kolaylıkla massedilemeyecek düşüncelerin de kendilerine yer bulabilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Bu kategoride yer alanların, lisansüstü çalışmalarda, etik ve akademik ilkelerin gözetilmesi koşuluyla, entegrist anlayışlardan uzak bir şekilde her türlü fikrin ortaya konulup tartışılabileceği şeklinde genel bir tutumu olmakla birlikte, lisans düzeyindeki öğretim süreçlerinde, üzerinde genel bir uzlaşımın bulunduğu dini meselelerde, ‘marjinal’ sayılabilecek düşüncelerin açıklanması konusunda bir tutum farkının olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu kategorideki akademisyenler, gerek lisans düzeyindeki öğretim süreçlerinde gerekse lisansüstü düzeydeki öğretim ve araştırma etkinliklerinde, aykırı düşünceler ortaya koyan akademisyenlere yönelik akademik veya idari herhangi bir yaptırım uygulanmasının doğru olmadığını düşünmektedirler. Bu akademisyenlerden bazıları lisans düzeyinde marjinal düşüncelerin dile getirilebilmesine akademik özgürlük ve farklı fikirlerin dini düşünceyi zenginleştireceği gibi bağlamlarda ilkesel olarak yaklaşırken, diğer bazıları ise konuya daha pragmatik bir temelde yaklaşarak, topluma dini bilgi ve hizmet götüreceği meslek elemanları olarak ilahiyat öğrencilerinin söz konusu fikirler ile İlahiyat Fakülteleri dışında karşılaşmalarındansa bu kurumların çatısı altında o fikirler ile yüzleşmelerinin daha doğru olacağını zira bahse konu fikirlerin antitezlerini bir şekilde öğrenme imkanlarının olduğunu düşünmektedirler. Buna karşın, hassas dini meselelerin popülist tutum ve söylemler içinde kamuoyuna yansıtacak şekilde veya muhataplarını tahkir, tezyif edecek biçimde dillendirilmemesi gerektiği konusunda ortak bir yaklaşım söz konusudur. Akademik özgürlüğün sınırlarını geniş tutan ve salt düşüncelerinden ötürü İlahiyat Fakültelerinde herhangi bir akademisyenin akademik, idari veya sosyal olarak ötekileştirilmemesi gerektiğini düşünenlerden bir katılımcı bu konudaki fikirlerini şu ifadelerle paylaşmaktadır:

“Bizim İslam medeniyetinin genelinde şöyle bir anlayış var: Bir düşünce şiddete vesile kılınmıyorsa kutsaldır ve değerlidir. Bu düşünceye katılmayabilirsiniz ama bunlar mutlaka ifade edilmeli. Aksi takdirde

siz toplumda münafık insanların çoğalmasına yardımcı olmuş olursunuz yani. Bırakın insanlar düşüncelerini ifade etsinler. İslam medeniyetinde biliyorsunuz Ebubekir er-Razi gibi, nübüvvetin gereksiz olduğuna inanan insanlar da olmuş. Bunlara mülhit denilmiş, inkârcı denilmiş. O dönemin koşullarında onlar doğal şeylerdir. Ama bu düşüncelerin ifade edilmesine de olanak sağlanmış. Dolayısıyla bize aykırı gelen, farklı olduğunu düşündüğümüz hatta tabir yerinde ise dinlememek için kulaklarımızı tıkadığımız düşüncelerin de özgür bir ortamda, özgürce ifade edilmesine tüm olanakların sağlanması gerekir kanaatindeyim. Dolayısıyla bir insan Abdussamed hoca gibi düşünmek zorunda değildir, farklı düşünüyor olabilir. Bu düşüncesini de hiçbir baskıya maruz kalmadan net, açık bir şekilde ifade etmelidir... Yani kısaca ifade etmek gerekirse İlahiyat Fakültelerinde hiç kimse kanaatlerinden dolayı, ilmi görüşlerinden dolayı ötekileştirilmemelidir... Biz bir çok konuda gayrimüslimlere gösterdiğimiz hoşgörüyü yan odamızdaki akademisyen arkadaşımıza göstermiyoruz...” (K.11, TİB, Doçent)

Bu kategoride yer alan gelenekçi ilahiyatçı akademisyenler arasında 'öteki' düşüncelere daha çoğulcu bir tutum ile yaklaşma eğilimi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü akademisyenlerinde daha yaygın iken Temel İslam Bilimleri Bölümündeki akademisyenler arasında bu eğilim daha azdır. Bu konuda Temel İslam Bilimler Bölümünden Kelam ve Mezhepler Tarihi anabilim dallarındaki akademisyenlerin tutumu Felsefe ve Din Bilimleri Bölümündeki akademisyenlere daha yakındır.

5.1.2. Lisans Düzeyindeki Öğretim Faaliyetlerinde Marjinal Fikirlerle Müsaade Edilmemeli

Gelenekçi anlayışlara sahip ilahiyatçı akademisyenlerin, İlahiyat Fakültelerindeki ana akım dini anlayışlar dışındaki düşüncelere yönelik yaklaşımlarından bir diğeri de, bu düşüncelerin lisansüstü çalışmalarda öğretime, araştırma ve tartışmalara konu olabilecekleri ancak dini ve meslek elemanlarının yetiştirilmesindeki pratik gerekçelerden dolayı lisans düzeyinde söz konusu fikirlerin öğrenciye aktarılmasının doğru olmadığı şeklindedir. Bu anlayıştaki bir akademisyen konu ile ilgili düşüncelerini aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedir:

“Bence biz asgari müştereklerde buluşup tartışabilmeliyiz ama ben şeyi de kabul etmem. Mesela en temel şeyleri, yani mesela vahyi tartışma konusu yapan biriyle de konuşmam bu konuda. Onu hoş görmem yani. Yani bir adam Allah'ın ayetleri ile dalga geçiyorsa ama ben yenilikçiyim diyorsa, hocam kusura bakma, benden burada kimse objektiflik şeyi falan beklemesin. Burada cennetle dalga geçiliyor, burada Hazret-i Peygamber ile dalga geçiliyor, yani bu, ismi konulmuyor ama altını deştığın zaman altından başka şeyler çıkıyor. Yenilik demek her zaman yeni bir şeyler demek değil yani, temel değerlere saldırmak, onları aşağılamak demek değildir yani... Şimdi desen ki Buhari'de ve Müslim'de tartışmalı bazı hadisler var bu ayrı bir şeydir. Ama derse girer girmez, İslam geleneğinde metin tenkidi yapılmamıştır falan dediğin zaman bu olmaz yani. Burada sen on dört asırlık bir birikimi çöpe attın yani. Burada artık ben sana saygı duymam hocam; çünkü sen beni sıfırladın, sen şey muamelesi yaptın, akılsız muamelesi yaptın, benim inandığım bütün değerleri tezyif ettin yani. O zaman şu manaya geliyor; Ehl-i Sünnet demek aklını kullanmayanlar

demek... Şimdi adam diyor ki Kur'an'ın manası Allah'a aittir ama lafzı Peygamber'e aittir. Bu ne demek? Bu, yani Peygamber lafı istediği gibi evirip çeviriyor demek. Bunun İlahiyatlarda satılmasını ben özgürlük adına kabul edemem. Bu özgürlük değildir yani. Bir adam bunu yüksek lisans, doktora boyutunda tartışsın, tarihi boyutuna baksın. Yeni yetişen bir çocuğa bunları anlatmak problemdir; çünkü siz bunları anlattığınız zaman, öğrenci bunu temyiz edecek güce sahip değildir. Bak biz şunu fark etmiyoruz; yetiştireceğimiz öğrenci gitsin insanlara dini anlatsın diye öğrenci yetiştiriyoruz ama hocam bizim yaptığımız bu tahrif neticesinde öğrenci bu sefer dinden uzaklaşmaya başlıyor... Şimdi duyduklarımıza göre öğrencilerimiz arasında ateist öğrenciler de var, deist öğrenciler de var. Şimdi biz düşüncede özgürlük olsun diye bazı şeyleri gevşettiğimiz zaman bu sefer çıktılar çok daha farklı olabiliyor yani. Bence yüksek lisans, doktora düzeyinde bu meseleler tartışılabilir ama ben şahsen lisans düzeyinde bu şeylerin tartışılması, konuşulması taraftarı değilim. Yaptırım meselesinde ise hocam, yaptırım diye bir şey söz konusu olamaz. Sonuçta burada ikimiz eşit şartlardayız, Burada benim yaptırım önermem çok şık kaçmıyor... Neticede burası üniversitedir. Burada öyle şeyler olmamalı. Buralar ilmi kurumlardır. Yani bir adam bunu söylüyor diye şu şu yaptırımlar uygulanmalı diyemeyiz ama şunu açık ve net olarak söyleyebilirim; eğer bir adam doğrudan dinin temel kabullerine, İslamın temel dinamikleri konusunda eğer sınırı aşıyorsa, ben şahsen onun çalıştırılmaması taraftarıyım. Mesela bir adam vahiy konusunda diyorsa ki; bu Kur'an kıssaları konusunda... Eğer doğrudan bariz bir meselede, Kur'an'ın dörtte üçünü oluşturan kıssalarını sembolik hale getiriyorsa, ben şahsen onun burada çalışmasını istemem yani... Biz burada İslam devleti değiliz ki burada [bunlara ne yapılacağına] karar verelim. Neticede laik eğitim kurumlarında çalışıyoruz. Bu kararın ne ben verebilirim ne bir başkası verebilir. Ama ben tutum olarak çalışmasını istemem bu kadar. Gitsin... Bu ilk etapta size baskıcı gibi gelebilir fakat devamına baktığın zaman, bu sefer öğrenci hızını alamaz hocam. Bunu Kur'an'ın diğer sabitelerine uygulayacak, ucube bir din ortaya çıkacak. Neticede biz bu görevi ifa ederken, insanların en temelde benden istedikleri nedir? Ben bu derse girerken topluma yetiştireceğim insanların, topluma sağlam, düzgün bir İslami anlayışı vermesi konusunda ben burada görevliyim... E yani bu insanın amacı karşısındakini yetiştirmek mi yoksa tahrip mi? Şimdi A. A. bugün ortalıkta 'Enel Hak' deyip gezerse, ben buna da tavrımı koymalıyım yani. A. A.'nın lisans düzeyinde gidip bunu savunması yanlış bir şeydir. Yani sen bugün 'Enel Hak' dersin, yarın öğrenci kendisine; 'Enel Hak' demeye başlar..." (K.4, TİB, Doçent)

Bu anlayış gelenekçi akademisyenlerin yaklaşık beşte biri tarafından benzer gerekçelerle dile getirilmektedir. Tamamı Temel İslam Bilimleri Bölümü mensubu olan bu akademisyenlerin bazılarına göre, hassas dini meselelerin akademik ortam ve mecralarda tartışılması ile bunların lisans öğrencilerine öğretilmesi arasında fark gözetmeyen ve bu konudaki sınırları ihlal edenlere çeşitli yaptırımlar uygulanmalıdır. Aksi halde İlahiyat Fakültelerinin, topluma dini konularda hizmet sunacak ilahiyatçı yetiştirme misyonu yerine getirilemeyeceği gibi, lisans öğrencilerinin dini inanç ve düşüncelerinin istenmeyen biçimlere evrilmesi söz konusudur.

5.1.3. Bunlara Karşı Tedbir Alınmalı

Gelenekçi din anlayışına sahip ilahiyatçı akademisyenlerin yaklaşık sekizde birinde, yenilikçi fikirlerin temsilcilerinin en azından bir kısmının çeşitli iç veya dış mihraklar tarafından desteklendiklerini, dolayısıyla bu kimselerin fikirlerinin yıkıcı faaliyetlere alet olabileceği, bu nedenle bu fikirlere karşı teyakkuzda olunması gerektiği minvalinde kanaatler mevcuttur. Bu algı ve tutumlara sahip akademisyenlerden biri düşüncelerini aşağıdaki ifadelerle beyan etmektedir:

“... İlahiyat Fakültelerinde o bahsettiğimiz düşüncelere benzer düşünceleri dile getirenlerin bir yerlerden kaynak temin ettiklerini düşünüyorum. Ben onların masum olduklarını düşünenlerden değilim. Türkiye'nin hem içinde hem dışında son derece destekli, programlı, sistemli bir şekilde çalışıyorlar ve zaman zaman da bunu dile getiriyorlar. Mesela diyor; '*Biz ekip olarak şöyle yapıyoruz*'... Ancak maddi bir şey olacak ya da vaat edilen bir şey olmuş olacak ki bu kadar insanı bir arada toplayacak ve hakikaten maddi bir destek de var yani... Bu konuda sadece dış güçler değil, iç güçler de var işin içinde... Yani biz ciddi bir şeylerle karşı karşıyayız gibi Türkiye'de... Bunlar mağduriyeti oynuyor. Türkiye'de mağduriyet politikası çok prim yapar ve dolayısıyla bunlar şu an ona oynuyorlar ve kesinlikle doğru söylediklerini düşünmüyorum... Bu mağduriyeti oynadıkları için biz İlahiyat Fakültelerinde bir de kendilerini destekleyen tweetler gördük, açıklamalar gördük. Medrese çıkışlı insanlar bile; '*yahu yazık değil mi bu insanlar böyle böyle böyle şeylere maruz kalıyorlar*' diyorlar.” (K.9, TİB, Doçent)

Bu kimselerde, özellikle son dönemlerde, kimi düşüncelerinden dolayı, muhafazakar dindar toplumsal kesimlerde infial yaratmış ilahiyatçı akademisyenlere yönelik çok yönlü bir güvensizlik ve bu akademisyenlerden kurumsal dine ve dindar topluma yönelik bir tehdit algısının olduğu anlaşılmaktadır. Bu algıya sahip ilahiyatçı akademisyenler arasında Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünden akademisyenlerden kimse bulunmamaktadır.

5.1.4. Gelenekçilerde 'Öteki' ile Gündelik İlişkiler

Söylemlerinde yenilikçi düşünceye oldukça ötekileştirici bir tutum içinde yaklaşanlar da dahil olmak üzere, gelenekçi anlayıştaki ilahiyatçı akademisyenler, gündelik ilişkilerde yenilikçilere yönelik katı dışlayıcı bir tutum içinde olmadıklarını beyan etmektedirler. Bununla birlikte birçoğu, İlahiyat Fakültelerinde yenilikçi düşüncelere sahip olduğu bilinen akademisyenlerin dışlayıcı ve ötekileştirici muamelelere maruz kaldıklarına tanık olduklarını veya bu tür muamelelerin var olduğu şeklinde duyumlarının olduğunu belirtmektedir. Burada dikkat çeken konulardan biri; yenilikçi dini söylemlere sahip akademisyenlerin, dış güçlerle işbirliği içinde oldukları ve dolayısıyla bunlara ve faaliyetlerine yönelik mutlaka tedbirler alınması gerektiği veya İlahiyat Fakültelerinde, belirli dini hassasiyetlere karşı umursamaz

tavırlar içinde olanların bu kurumlardan uzaklaştırılması gerektiğini düşünenler bile, söz konusu kimselerle gündelik ilişkilerinin gayet normal olduğunu beyan etmiş olmalarıdır. Bu durumun bir izdüşümü, yenilikçilerin gelenekçilere yönelik söylem ve beyanlarında da göze çarpmaktadır. İlahiyat Fakültelerinde gerek gelenekçi gerekse yenilikçi akademisyenler, en azından akademik ortamlarda dışlayıcı, bağnaz, entegrist bir görüntü vermek istememektedirler. İlahiyat Fakültelerinde ‘öteki’ olarak bilinen akademisyenlerle gündelik ilişkilerinde ötekileştirici tavır ve davranışlar içinde olmadıklarını beyan eden katılımcılardan ikisi bu tutumlarını şu ifadeler ile açıklamaktadırlar:

“Tabi ki onlara selam veririm, onlarla görüşürüm, konuşurum. Bazı hocalarımız var, fikirlerini benimsemem ama hukukumuz var, görüşüyoruz, konuşuyoruz. Hatta ben bazı hoca arkadaşlarımızın Allah inancının olmadığını bile düşünüyorum yani. Onlarla da merhabalaşıyoruz yani. Konuşuyoruz ama fazla muhabbet besleyemiyoruz; çünkü üzücü bir durum. Küfür öyle rıza gösterilebilecek bir şey değil... Ben ateist hocalarla da aynı ortamları paylaşırım, sohbet ederim. Hani İbn-i Arabi diyor ya; ‘biz Allah’ı taklit edenleriz’. Allah onları yediyor, içiriyor. Ben mi karışacağım yani onlara? ...” (K.15, TİB, Profesör)

“Ben bu konuda aynı kurumda çalışıyor olmanın gereklerini esas alırım. Benden farklı düşündüğü için ya da farklı düşüncelere sahip olduğu için onu tahkir etme ya da selam vermeme veyahut da farklı davranma gibi bir durumun olmaması gerektiğini düşünüyorum. İnsanlar bizden farklı düşünebilirler ama bu onlarla ilişkimizi sınırlayacak anlamına gelmez. Bizim aynı görüşte olanlarla da dost olmamız gerekmediği gibi farklı görüşte olan insanları etiketleyip ötekileştirmeyi de doğru bulmuyorum... Ben İlahiyat Fakültelerinde genel olarak o bahsettiğiniz düşüncelere sahip kimselere dışlayıcı bir tutum içinde bulunduğunu düşünmüyorum...” (K.7, TİB, Doçent)

Kendilerini yenilikçi anlayışların olduğu mahallede görmeyen akademisyenler, yenilikçiler ile gündelik ilişkilerinde herhangi bir sorun yaşamamakta buna karşın, katı Selefi din anlayışlarına sahip veya dini gruplara angaje olmuş akademisyenler ile iletişim kurma konusunda çeşitli problemler yaşamaktadırlar. Söz konusu akademisyenlerden biri bu konudaki deneyimlerini şu ifadeler ile dile getirmektedir:

“Benim açımdan bu hiçbir zaman problem olmadı. Kamuoyunda çokça ötekileştirilen kimselerle televizyonlarda ortak programlarım oldu. Gündelik hayatta bunlarla hiçbir problemim olmadı, olamaz da zaten. Kendileri ile karşılaştığımızda fikirlerini kabul etmediğim zaman, bunu onlara söylerim, çok rahatlıkla söyleyebiliyorum hem de... Benim gibi düşünmeyenleri bir ötekileştirme tutumu içine girmem... Ama daha geleneksel olanlarla iletişim kurmakta zorlanıyorum. Bunlar mesela Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü içinde de olabiliyor... Daha açılımcı, farklılıklarla karşılaşmayı kabul eden, fikirleri tartışmayı, analiz etmeyi önceleyen kişilerle her zaman daha rahat oturup konuşabiliyoruz ama anlaşmamak ayrı bir şey, farklı fikirlerde olmak ayrı bir şey... Özellikle dini gruplara mensup olanlar o gruplarla düşünsel ve

organik bağlarından dolayı daha kapalı olabiliyorlar. Dolayısıyla onlarla da iletişim kurmak biraz problem olabiliyor...” (K.22, FDB, Profesör)

İlahiyat Fakültelerinde birbirine aykırı düşünceleri temsil eden akademisyenler arasındaki ilişkiler, çoğunlukla bireylerin kişisel tutumları, dinî ve dünya görüşleri ile şekillenmektedir. Bununla birlikte İlahiyat Fakültelerinin laikliği benimsemiş bir devlet yapısı içindeki resmi kurumlar olmaları ve devletin genel olarak belli bir din anlayışına ayrıcalık tanısa bile, farklı din anlayışları arasındaki gerilimleri, toplumsal bir fay hattına dönüşmelerine izin vermeden kontrol edilebilir bir eksende tutması, hatta kendisi açısından tehdit olabilecek din anlayışlarının temerküzünü, bazı ara dönem politikalarıyla alternatif yorumları desteklemek suretiyle önleme konusundaki duyarlılığı, bu kurumlardaki ilişkilerin içeriğinin maksimum sınırlarını belirleyebilmektedir. Bu vasatta, İlahiyat Fakültelerinde, akademisyenlerin hukuki yaptırımları olabilecek davranışları içeren ilişkiler içinde olmaları beklenmez. İlahiyat Fakültelerinin laik devlet kurumları olmaları ve resmi politikaların, bu kurumlardaki ilişkileri kontrol altında tutması konusunda katılımcılardan biri şunları söylemektedir:

“Halihazırda Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet olduğu için İlahiyat Fakültelerinde çatışmaların olmasına imkan vermiyor... Yeri geldiğinde dengeyi sağlamak için diğer görüşlere daha fazla fırsat tanıyor... İlahiyat Fakültelerinde şimdiye kadar kimse kimseyi öldürmedi yani. Mesela Bahriye Üçok gibi kimselerden daha uç fikirler dile getiriliyor ama şimdiye kadar öyle bir şey olmadı. Devlet bu konuda bir denge sağlıyor... Devlet laik olduğu için insanlar kendilerinde, ‘ben bu kişiyi cezalandırırım’ diye bir yetki görmüyor... Mesela Pakistan, Bangladeş gibi yerlerde olsaydı muhtemelen çok şiddetli tepkiler oluşurdu... Laikliğin bir avantaj ya da dezavantaj olduğunu söylemiyorum, realiteyi söylüyorum...” (K.15, TİB, Profesör)

Gelenekçi akademisyenlerin, İlahiyat Fakültelerinde ötekileştirici söylem ve pratiklerin yaygın olup olmadığı konusundaki düşünceleri homojen değildir. Felsefe ve Din Bilimleri Bölümündeki gelenekçi akademisyenler, İlahiyat Fakültelerinde yenilikçi akademisyenlere yönelik ötekileştirici tavır ve davranışların varlığına yönelik kanaatleri daha yaygın olarak paylaştıkları anlaşılmaktadır.

5.2. Gelenekçilerde Ötekileştirilme Deneyimleri

Gelenekçi ilahiyatçı akademisyenlerin ötekileştirilme deneyimlerinde, salt düşünsel akademik etkinliklerin yanında başka değişkenlerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çoğu, yenilikçiler için de geçerli olan bu değişkenlerden bazılarını cinsiyet, dini gruplara angaje olma, milliyetçi tutumlar, kariyer basamaklarını tırmanma konusundaki rekabet, yetersiz yayın üretimi, hemşerilik ilişkileri şeklinde saymak mümkündür.

Dini kültüre köklü bir şekilde nüfuz etmiş ve Ehl-i Sünnet'in dini düşünce geleneği içinde asırlarca, hemen hiçbir ciddi eleştiriye uğramadan aktarılagelmiş ancak modernitenin temel kabulleri ile uyuşmamaları nedeniyle modern zamanlarda çok yönlü eleştirilerle gündeme gelen ve birçoğu hakkındaki tartışmaların hala devam ettiği bazı görüş ve pratiklerin olduğu bilinmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'i beşer üstü bir eksende betimleyen rivayetleri ve bazı ulemanın bu konularda Şemail, Delâil ve Hasâis türü kaynaklarda yer alan düşüncelerini veya kadının ontolojik değeri ve onun toplumsal statüsüne ilişkin rivayetleri ve ulemanın kadın konusundaki kimi değerlendirmelerini olduğu gibi benimseyen ve bunları açıkça savunan gelenekçi ilahiyatçı akademisyenler bu anlayışlarından dolayı ötekileştirilmeye maruz kalmaktadırlar.

İlahiyat Fakültelerinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinde özellikle de lisans sonrasındaki kariyer süreçlerinde, kadınların ötekileştirildikleri anlaşılmaktadır. Bu ötekileştirme, geleneksel cinsiyet normlarına, düşünce ve yaşantıları ile meydan okuyan kadınlarla sınırlı değildir. Kendilerini yenilikçi anlayışın dışında konumlandıran kadınlar da İlahiyat Fakültelerindeki toplumsal cinsiyet ilişkileri kapsamında ötekileştirildiklerini düşünmektedirler.

Dışlayıcı söylemlere sahip tarikat veya cemaatlere angaje olmuş akademisyenler, özellikle İlahiyat Fakültesi bünyesinde baskı unsuru olabilecek derecede grup örgütlülüğü düzeyine ulaştıklarında, toplumsal grup dinamiklerinin motive ettiği şekilde, dış grup üyelerine karşı ötekileştirici tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Bunlar, İlahiyat Fakültelerini mevzi olarak hedeflediklerinde söz konusu ötekileştirici tavır ve pratikler daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim yakın geçmişte bu tür grupların yıkıcı etkilerinin görüldüğü kurumlardan biri de İlahiyat Fakülteleri olmuştur.

İlahiyat Fakültelerinde milliyetçi anlayışlara sahip akademisyenler kimi hallerde ötekileştirmenin faili ya da mağduru olabilmektedirler. Özellikle birçok açıdan homojen beşeri sermayeye sahip ve farklılıklara yönelik hoşgörü kültürünün gelişmediği taşra üniversitelerindeki İlahiyat Fakültelerinde milliyetçilik ötekileştirici bir değişken olmaktadır. Örneğin bir taşra üniversitesindeki İlahiyat Fakültesinde çalışan bir akademisyen, bu bağlamdaki ötekileştirilme deneyimlerini şu sözleri ile ifade etmektedir:

“Yani düşünce olarak değil de yaşadığım üniversitede, daha çok etnik yapımızdan dolayı maalesef o tür durumları yaşıyoruz. Yani düşünceden olsa bir şekilde bir nebze katlanırsınız. Dersiniz ki ‘ya ben böyle düşünüyorum, bu düşüncenin de bir bedeli vardır, dolayısıyla ben bir bedel ödüyorum’ diyebilirsiniz... Burada diyelim ki siz Türkiye’de -dolaylı olarak söyleyeyim- diyelim ki Arap hocaların etkin olduğu,

yönetim kadrolarının da Arap olduğu bir fakültede görev yapıyorsunuz ve siz Türksünüz. Maalesef dışlanıyorsunuz, selam bile verilmiyor ilahiyatta. Maalesef bunu, aynı alandaki insan da yapıyor. Tabi bunu yaparken, 'ben etnik yapından dolayı yapıyorum' demez ama bakıyorsunuz ki başka bir sebep yok. Yani milliyetçiliğin, etnik yapı üzerine inşa edilmiş bir düşüncenin, aslında salt düşünceden daha büyük tehlikelere yol açtığını görüyorsunuz sonuç olarak... Ben bunun tabi Türkiye'deki ilahiyatların tamamında genel bir durum olduğunu düşünmüyorum. Fakat az da olsa, lokal de olsa böyle bir sorun var maalesef... Sizin diyelim ki bir yapı ile uzaktan yakından hiçbir ilişkiniz olmasa bile bir şekilde yaftalanarak, o yapı ile iltisakınız sağlanarak, dışlanabiliyorsunuz. Bu konularda düşüncelerinizi de açık bir şekilde ifade edemiyorsunuz... Burada sizin kendi etnik kimliğinizi ön plana çıkarmış olup olmamanız çok önemli değildir. Burada sizin o etnik yapıya mensup olmanız zaten bir dezavantaj... Ötekileştirmek sadece işte sözlü ithamlarla, tacizler ile olmuyor..." (K.11, TİB, Profesör)

Öte yandan milliyetçi düşüncelerinden ötürü ötekileştirildiğini düşünenler de vardır. Mesela Orta Anadolu'nun büyük şehirlerinden birindeki bir İlahiyat Fakültesinde bile bu tür ötekileştirilme olaylarının yaşanması söz konusu olabilmektedir. Bunların daha çok, kamplaşmış ve birbiri ile rekabet halindeki milliyetçi veya muhafazakar grupların, 'öteki'ne göre daha güçlü konumda olduğu bazı İlahiyat Fakültelerinde yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yaşanan ötekileştirme deneyimlerinden biri, bir katılımcının aşağıdaki sözlerinden anlaşılabilir:

"... Araştırma görevliliğimden itibaren bütün kadro tercihlerinde her zaman bekletildim, her zaman göz ardı edildim. O yüzden ben şu anda bulunmam gereken noktanın çok gerisindeyim... Gizleyecek bir şeyim yok, Türk milliyetçisiyim ben. Tek görüşüm de budur. Bunun dışında herhangi bir siyasi faaliyet ya da herhangi bir siyasi taraftarlık da değil. Sadece böyle bir şey bizim İlahiyat Fakültelerinde ötekileştirilmek için yeterli... Bana yönelik dışlama faaliyeti her zaman oldu... Yani kişiye avantaj sağlayabilecek her tür tercihlerde, ben sürekli gözardı edildim. Bunu ancak yaşayan kişi anlayabilir, fark edebilir. Bu yaygın bir anlayış ve bana yönelik bu tutum hâlâ da devam ediyor... Bahsettiğim dışlamalar mobbing aşamasına kadar ulaşıyor tabii ki. Bu benim şahsi meselem değil, bu konuda benim durumumda olan başka arkadaşlarım da var, benden farklı görüşlerde olanlar da var. Mesela şehre mensup olmamak bile bu tarz bir dışlama için yeterli bir neden..." (K.25, TİB, Doçent)

5.3. Yenilikçiler ve 'Öteki'(leşirme)

İlahiyat Fakültelerinde dışlama ve ötekileştirme, sadece gelenekçilerden, yenilikçi dini düşünce temsilcilerine yönelik olarak gerçekleşmemektedir. Aksine, ötekileştirmenin, çoğu zaman karşılıklı olarak gerçekleştiği söylenebilir. Bu bağlamda yenilikçilerin de gelenekçi din anlayışlarına sahip olanları dışladığı tutum ve pratikler söz konusudur. Bununla birlikte yenilikçiler genel olarak, 'öteki' ile ilişkilerde, gelenekçilere nispetle daha çoğulcu bir tutum içindedirler.

5.3.1. Yenilikçi Söylemde ‘Öteki’ ile İlişkilerde Çoğulculuk ve Ötekileştirme

Yenilikçi söylem içinde yer alan ilahiyatçı akademisyenlerin, bu söylemin ‘öteki’si olarak gelenekçilere yönelik tutum ve davranışlarının anlaşılması için, kendilerine göre oldukça aykırı fikirlere sahip gelenekçi akademisyenlerin düşünce hürriyetinin sınırlarının neler olması gerektiği ve bu tür akademisyenler ile gündelik ilişkilerinin nasıl olduğuna ilişkin sorular sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevapların oluşturduğu temalardan, yenilikçilerin ‘öteki’ne karşı çoğulcu ve ötekileştirici olmak üzere iki temel anlayışa sahip oldukları anlaşılmaktadır.

5.3.1.1. Çoğulculuk Esas Olmalı

Yenilikçilerin kahir ekseriyeti, İlahiyat Fakültelerinde, gelenekçiler dahil olmak üzere, hiçbir akademisyenin düşüncelerinden dolayı ötekileştirilmemesi, idari veya akademik olarak herhangi bir yaptırıma tabi tutulmaması gerektiğini düşünmektedirler. Bu akademisyenlerin tamamına yakını, kendilerinden çok farklı düşüncelere sahip olsalar da, ‘öteki’ akademisyenler ile gündelik ilişkilerinde ötekileştirici bir tutum içinde olmadıklarını ifade etmektedirler. Bazıları da farklı fikirlere karşı daha demokratik ve özgürlükçü tutumlara sahip olması beklenen yenilikçi akademisyenlerin, gelenekçi akademisyenlere karşı ötekileştirici tavır ve davranışlar içinde olmalarından rahatsızlık duyduklarını belirtmektedirler. İlahiyat Fakültelerinde, her türlü düşüncenin ifade edilmesine imkan tanınması ve farklı düşüncelere sahip akademisyenlerin birbirlerini ötekileştirmemesi, bir arada yaşama kültürünün egemen olması gerektiğini düşünen bir akademisyen düşüncelerini şu ifadelerle paylaşmaktadır:

“... Bu camiaya intisap ettiği andan itibaren, bir akademisyen kendini tamamıyla özgür hissetmeli. Burada özgürce düşündüğünü ifade etme hakkına sahip olduğunu ve özgür oldukça saygın olduğunu, değerli olduğunu, burada bu anlamda özgürce üreteceğini, bunu hem hissetmeli hem de örneklerini de görmeli etrafında... Peki bu bizim özgürlükçü dediklerimiz diğerlerini ötekileştiriyorlar mı, evet ötekileştiriyorlar. Ben mesela kendilerini çağdaş, yenilikçi, modern İslam yorumu söyleminin sahibi olan arkadaşların en çok bu yönlerini eleştiriyorum... Eğer siz gördüğünüz kötü muameleden dolayı dönüşüyorsanız, tersinden siz de onlara kötü oluyorsanız, bu sizin iyi olmadığınızı anlamına gelir. Onun için bizim bir kere karşı tarafa, bize ne yaparlarsa yapsınlar, bize ne kadar zulüm ederlerse etsinler, benim elime imkan geçtiğinde adil olmak zorundayım. Yani ben de ona ... zulüm edersem ondan bir farkım kalmaz ki... Onun için ben, hakem raporları yazdığımda, eğer akademik disiplin açısından, kaynaklara erişim açısından, vesair açısından teknik ve teorik manada bir kusuru yoksa, fikirsel anlamda, fikirsel içerik ve ideolojisi anlamında asla bir

takıntı yapmıyorum. Hatta benim görüşüme yüzde yüz ters olsa bile; 'bu yayınlanmalıdır, yayınlansın' diye rapor veriyorum ve teşvik ediyorum bu farklı görüşler yayınlansın diye... Medreseliler bizi tekfir ediyorlar diyelim. Evet ediyorlar. Beni tekfir eden, bu fakültede de bir sürü insan var. Efendim tersinden bizim arkadaşlar da bu sefer onları cahil, geri kafalı, bilmem ne vesaire gibi görüyorlar. Buna hakkın yok arkadaşım. Böyle göremezsin yani hiçbir ilim ehlini. Ne düzeyde olursa olsun böyle yaftalayamayız, böyle konumlandırıramayız. Sadece tartışırız, deriz ki: 'bak bu konuda senin gibi düşünmüyorum, senin şu konuyu böyle göz ardı ettiğin kanaatindeyim. Gelenekte, bak şu var ama sen onu görmüyorsun. Bu da gelenek, buna ne diyorsun peki?' gibi bir yaklaşım içinde olmalıyız ve onların bizi ötekileştirdiği gibi bizim onları ötekileştirmememiz lazım. Yapılıyor bu maalesef. Böyle bir durum var. Mesela birçok arkadaş var, benim diyor elimden gelse, bütün medreseleri üniversiteden atarım diyor. E o da şimdi seni atıyor, niye kızılıyorsun o zaman? O da şimdi eline fırsat geçmiş seni atıyor niye kızılıyorsun? Atma arkadaşım! ... Yani karşılıklı bir ötekileştirme içindeyiz ne yazık ki... Ben genellikle herkesle oturur kalkarım. Benim bu konuda bir takıntım yoktur. Sosyal ilişkilerim iyidir. Düşünceleri farklıdır diye asla olumsuz bir şeye girişmem..." (K.31, TİB, Profesör)

İlahiyat Fakültelerinde halihazırda ana akım dini söylem, her ne kadar bazı yönleriyle modernite lehine daha ılımlılaştırılmış olsa da, geleneksel Ehl-i Sünnet'in dini tasavvurlarının paralelinde yer almaktadır. Öte taraftan, yenilikçilerin önemli bir kısmı, kendilerini Ehl-i Sünnet dışında konumlandırmadıklarını, otantik Ehl-i Sünnet'in yeni ve sahih yorumlarını ortaya koyduklarını söyleseler de pratikte bunlar, İlahiyat Fakültelerinin geneli itibariyle, klasik Ehl-i Sünnet'i odak alan dini söylem karşısında azınlıktadırlar.

Sosyal psikolojik olarak, bazı radikal alt gruplar istisna edilirse, genel olarak azınlıklar, egemen anlayışlara kıyasla hak ve özgürlükler konusunda daha çoğulcu tutumlar içinde olurlar. Ancak bu durum, zamanla kendileri egemen konuma geldiklerinde, aynı tutumu sürdüreceklerini garanti etmez. Zira benzer durumlarda madunların, hakim otorite haline dönüştüklerinde, 'öteki'lere karşı, geçmişte mağduru oldukları baskı ve ötekileştirme eylemlerine başvurmaları, nadir rastlanan bir gerçeklik değildir.

5.3.1.2. Radikalizme İzin Verilmemeli

Yenilikçi ilahiyatçı akademisyenlerin yaklaşık 1/8'i gibi bir kısmı, gelenekçi ilahiyatçıların sert çekirdek olarak tanımlanabilecek kesimine karşı oldukça ötekileştirici bir tutum içindedirler. Bunlardan kimileri, özellikle İlahiyat Fakültelerindeki yenilikçi akademisyenler aleyhinde kampanyalar yürüten ve yenilikçi akademisyenlerin bu fakültelerden uzaklaştırılmaları gerektiği yönünde bir toplumsal baskı oluşturmaya çalışan dini gruplara mensup olup tavır ve davranışları ile bu kampanyalara çanak tuttuklarını düşündükleri gelenekçi ilahiyatçı akademisyenlere yönelik ötekileştirici bir söyleme sahiptirler. Bu

söylemde, söz konusu gelenekçi akademisyenlerin, kendilerini Ehl-i Sünnet'in temsilcileri ve dinin merkezinde yer alanlar olarak görmeleri, yenilikçi fikirler ortaya koyanları da 'öteki' ve İslam dininin tahripçileri gibi göstermeleri olgusu sert bir şekilde eleştirilmekte ve bunlara karşı dışlayıcı bir tutum geliştirilmektedir. Bu anlayıştakilerden kimisi de yenilikçi ilahiyatçı akademisyenleri ötekileştirdiklerini ve sahip oldukları din anlayışları ile ülke için tehdit oluşturduklarını düşündükleri gelenekçi akademisyenlere karşı oldukça dışlayıcı ve ötekileştirici bir tutum içindedirler. Bu anlayışa sahip bir akademisyen, kendisine göre, radikal Selefi din anlayışlarını savduklarını düşündüğü bazı gelenekçi ilahiyatçı akademisyenlerin, milli güvenlik için bir tehdit oluşturduklarını ve bunlara karşı önlemler alınması gerektiği kanaatindedir. Bu ilahiyatçı akademisyenin söz konusu ötekileştirici düşüncelerine ilişkin ifadeleri şöyledir:

“... Son dönemlerde birçok doçentlik tezi jürisinde bulundum ve raporlarını hazırladım. Bu konuda YÖK'e de bilgi sundum. *'Bu haliyle bu hocalarımız, bu görüşleri ile ülkemiz için bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadırlar'* dedim. Yani İŞİD'den hiçbir farkı olmayan zihniyette insanlar var ve bunlar doçent, profesör unvanları ile karşımızdalar. Bu uyarıya rağmen bunlar profesör, doçent yapıldı. Dolayısıyla mesele sadece akademik bir mesele değil, ülkenin geleceği açısından da ciddi bir problem... İlahiyat Fakültelerinde Selefilik derken, bunu Sünniliğin Selefiligi olarak anlamak daha doğru olur, yani Osmanlı Sünniliği... Kur'an'a, Sünnete dönüş anlamında bir Selefilik değil, daha ziyade baskıcılık, şiddet, hakikat tekelciliği ve kendisi gibi inanmayanları ortadan kaldırmaya yönelik nefret söylemi oluşturan bir söylem... Bunlar aslında Ehl-i Sünnet de değil. Mesela adamın biri; *'ben kâblenin Kâbe olduğuna inanıyorum ama bu Kâbe o Kâbe midir, bunu bilmiyorum'* dese bu Müslümandır diyorlar; çünkü; *'nassın tenzilini inkar etmedikten sonra tevilinden dolayı kişi tekfir edilemez'* şeklinde bir kural var. Şimdi bu kurallara da uymayan, yani geleneksel Sünniliğe de uymayan, Selefilige de uymayan garip, ucube bir tutum ama radikal tekcircilik, dışlayıcılık hatta kelle avcılığına yönelmesi bakımından ve kendi dışındakileri mutlak dalalette, sapık bulma bakımından Selefilik ile büyük ölçüde kalıp olarak örtüşüyor. Böyle bir garip yapı var. Bu, İlahiyatlarda da var.” (K.39, TİB, Profesör)

Bu kategorideki ilahiyatçı akademisyenlerden biri de, gelenekçi hocaların, kendi alanı ile ilgili olarak lisans derslerinde öğrencilere, Ehl-i Sünnet'in klasik Siyer tasavvurunu anlatmalarını kabul edilemez olarak görmektedir. Bu bağlamda, gelenekçi bir akademisyen ile aralarında geçen bir diyalogu şu ifadeler ile aktarmaktadır:

“... Bizde bir hadisçi var. Bir gün odama gelmişti, konuşuyoruz. Ya dedim; *'Sen hiç utanmıyor musun? Yani bu fakültede ... Sen kalkmışsın hadisçi kafasıyla çocuklara Siyer anlatıyorsun. Hiç yakıştırıyor musun kendine? Sen ne biçim akademisyensin?'* dedim. Ya adam şok oldu, şaşırıldı böyle. Bu sefer dedi; *'Hocam siz İslam Tarihçileri biraz böyle tarihi olayları, böyle karışık anlatıyorsunuz ya, çocukların kafası karışmasın diye, önce biz bir Ehl-i Sünnet ekolünü bir bütün olarak verelim ki çocukların kafası*

karışmasın'. dedi. Kovdum odamdan! Dedim; '*Git bir daha gelme! Seninle hiç bundan sonra selamlaşmayalım lütfen! Benim size ayıracak zamanım yok!*' dedim. Yani düşünün, bu zihinden ne çıkar? Bundan bir şey çıkar mı?!" (K.38, İTSB, Profesör)

5.4. Yenilikçilerde Ötekileştirilme Deneyimleri

İlahiyat Fakültelerinin birkaçı istisna edilerek bir genelleme yapıldığında, bu fakültelerde yenilikçi din anlayışlarına sahip akademisyenlerin çeşitli düzeylerde dışlama ve ötekileştirmeye maruz kaldıklarını söylemek mümkündür. Bu ötekileştirme, fakültenin yer aldığı toplumsal çevrenin kültürel dokusu, fakültenin yönetim kademesinin zihniyet yapısı, yenilikçi akademisyenin düşüncelerini açıklamada kullandığı usül ve üslup, politik konjunktürün oluşturduğu atmosfer gibi değişkenlere bağlı olarak farklılaşmaktadır.

Yenilikçi akademisyenlerin maruz kaldığı ötekileştirme; bu akademisyenlerin uğradıkları ayrımcılık, mobbing ve kendilerine yönelik ötekileştirmeyi içeren damgalama ifadeleri gibi başlıklar çerçevesinde incelenecektir.

5.4.1. Ayrımcılığa Uğrama

Ötekileştirmeye hemen her zaman ayrımcılığı içeren davranışlar eşlik eder. Bu durumun İlahiyat Fakültelerinde yaşanan ötekileştirme süreçleri için de geçerli olduğu söylenebilir. Gelenekçi ve yenilikçi akademisyenler arasında, ötekileştirmenin şiddetine, güç ve otoritenin hangi tarafta temerküz ettiğine bağlı olarak ayrımcı davranışlarda bulunma ya da bu tür davranışlara maruz kalma durumları farklılık göstermektedir.

Türkiye'deki genel politik dönüşümlerin getirdiği 28 Şubat süreci gibi kimi ara dönemler haricinde, İlahiyat Fakültelerinde dinî veya din hakkındaki görüşlerinden dolayı ayrımcılığa uğrayanların çoğunlukla yenilikçi düşüncelere sahip akademisyenler olduğu söylenebilir. Bazı gelenekçi ilahiyatçı akademisyenler bu tespiti yanlış, rahatsız edici hatta kötü niyetli bulabilir. Öyle ki şayet bir ötekileştirme söz konusuysa bunun birinci dereceden mağdurlarının klasik Ehl-i Sünnet düşüncesini savunmaya çalışan gelenekçiler olduğunu öne sürebilirler. Ancak güncel pratiklerin bu iddiayı doğrulamadığı açıktır. Örneğin bu araştırmanın evreni içinde yer alan ilahiyatçı akademisyenler ile yapılan mülakatlarda, kendileri gibi düşünenlerin ayrımcılığa uğradığını söyleyen gelenekçiler arasında, faili yenilikçi düşünceye sahip ilahiyatçı akademisyenlerin olduğu herhangi bir somut ayrımcılık örneği dile getirilmemiştir. Fakat bu durum gelenekçilerin de ayrımcılığa uğramadığını

göstermez. Örneğin bazı yenilikçi akademisyenler konuşmalarında, gelenekçi akademisyenlere yönelik ayrımcı davrandıklarını gösteren açıklamalarda bulunmuşlardır.

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, yenilikçi ilahiyatçı akademisyenlerin maruz kaldıkları ayrımcı davranışların çok yönlü olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin hedef kişinin; idari makamlara getirilmemesi, akademik çalışmalarına ideolojik gerekçelerle olumsuz rapor verilmesi, uzmanlık alanı olduğu derslere girmesine imkan verilmemesi veya bu derslere girmesinin bilinçli olarak kısıtlanması, fakültenin etkinliklerinden dışlanması, uzmanı olduğu alan ile ilgili yapılan bilimsel toplantı ve etkinliklere davet edilmemesi, jüri veya hakemlik gibi faaliyetlerde tercih edilmemesi, makalelerinin bilimsel içeriğine bakılmaksızın editörler tarafından red edilmesi veya hakemlere bu yönde telkinde bulunulması, fakültenin fiziki ve teknik imkanlarından yararlanmasında zorluk çıkarılması, mesai saatlerine uyup uymadığı konusunda takibe alınması ve mesai saatlerine uymadığı gerekçesi ile hakkında işlem yapılması, öğrencilerin haksız şikayetlerinde bile bölüm ya da dekanlıkça yalnız bırakılması söz konusu ayrımcı davranışlara örnek olarak sayılabilir. Bu ayrımcı davranışların çoğu özellikle taşra üniversitelerindeki İlahiyat Fakültelerinde gerçekleşmektedir.

Yenilikçi akademisyenler, ne oranda ötekileştirilmeye maruz kaldıkları konusundaki algıları, kendilerine yönelik davranışların ayrımcı olup olmadığını ya da ayrımcı davranışların şiddetini değerlendirmelerinde etkili olabilmektedir; çünkü dışlanma ve ayrımcılığa uğrama konusunda aşırı uyarılmış kişiler, kimi hallerde, aslında öyle olmasa bile, bazı rutin tutum ve pratikleri ayrımcı eylemler olarak değerlendirme veya kendilerine yönelik ayrımcı davranışları abartılı olarak algılama eğiliminde olabilmektedirler.

Düşüncelerinden dolayı ayrımcılığa uğrayıp uğramadıklarını ve ne tür ayrımcılık deneyimlerinin olduğunu öğrenmek için yenilikçi ilahiyatçı akademisyenlere; “*Akademik hayatınızda somut olarak ne tür ayrımcı davranışlara veya uygulamalara maruz kaldınız? Birkaç örnek verebilir misiniz?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya cevap olarak yenilikçi akademisyenlerin yaklaşık yarısı, salt düşüncelerinden dolayı somut ayrımcı davranışlara maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Bu ayrımcı davranışların şiddeti de oldukça farklıdır. Bunlar; kişi hakkında soruşturma açılması veya akademik kurul toplantılarında düşüncelerinin görmezden gelinmesi gibi farklı düzeylerde sonuçları olabilen ayrımcı davranışlar olabilmektedir. Söz konusu davranışlara en yoğun biçimde maruz kaldığını düşünen bir katılımcının bu konudaki sözleri şöyledir:

“... Somut örnek verecek olursam, mesela ... Üniversitesi'nde beraber aynı gün doçent olduğumuz arkadaşlara kadro verdiler, bana vermediler. Sebebini de açıklayamadılar. Ben bunu sürekli sorguladım. Rektörle görüşmeye çalıştım, otuz bir ay benimle görüşmedi mesela. Sonra lisans derslerimi elimden aldılar... Siyer dersini aldılar, İnkılap Tarihçisine verdiler... Sonra kitaplarımı kütüphaneden demirbaştan çıkardılar, yaktılar... Ayrıca istifa etme hakkımı bile elimden aldılar. Hem kadro vermediler, hem de bırakayım dedim onu da yapmadılar. Noterden istifa ettim ben mesela. Türkiye'de var mı böyle bir şey?! Yani ben notere gidip, noter vasıtasıyla ayrılabilirdim. Yani hem kadro vermediler, hem mobbing yaptılar, eziyet ettiler hem de 'başka yere gideyim, istifa edeyim' dedim, istifamı kabul etmediler. Yani zararlı biridir, başka yere de zarar vermesin diye. Ben orada kadro alamayınca yedi tane üniversiteye başvurmuştum, hepsini aradılar. Bir de güçlü idiler o zaman, Cemaat güçlüydü; 'Almayacaksınız' diye aradılar tek tek. Hatta bazı rektörler; 'kimse bana bir şey diyemez, alacağım seni' diyen rektörler, sonra vazgeçmek zorunda kaldılar; çünkü Cemaat baskısına dayanamadılar... .. rektörü; 'Ya tamam siz kadro vermiyorsunuz, bırakın ben alayım', onu da yapmadılar. Yani ben noterden istifa ederek gelebildim. O yolluk falan, bütün haklarımı da zayi ettiler. Şimdi de yaşadığım bir şey var; Diyanet İşleri Başkanlığı emriyle, Diyanet Kitapevlerinden kitaplarımı toplatıyorlar ve iade ediyorlar yayınevine. Bunları yaşıyorum yani. Bu çağda kitapların yakıldığını, kitaplarımın satışının yasaklandığını yaşıyorum yani. Yine ayrıca soruşturma açıldı. On dört yıl önce yazdığım bir kitaptan dolayı. On yıl önce ... Üniversitesi'ne başvururken, profesörlük takdim dosyasında sunduğum kitaptan dolayı soruşturma açıldı. Ben bu kitabı, üniversiteye başvururken takdim tezi olarak sunmuşum o zaman. Bu kitap ile profesör oldum ve bu kitapla profesör yaptılar. Şimdi bu kitaptan dolayı soruşturma açtılar...” (K.40, İTSB, Profesör)

Düşüncelerinden ötürü ayrımcılığa uğrayan kişilerde, ayrımcılığı netice veren süreçlere yüklediği anlam, onun söz konusu ayrımcı eylemlere yönelik tutumunu ve bu konudaki problemleri ile başa çıkma kabiliyetini belirleyebilmektedir. Ayrıca bu süreçlerde ayrımcılığa uğrayan kişinin yakın çevresindekilerinin oluşturduğu sosyal ağlarının kendisini korumadığını, biriktirdiği bir kısım sosyal sermayesinin, kriz anlarında destekleyici bir işlev görmediğini fark etmesi, ötekileştirme ve ayrımcılığa uğrama süreçlerinin tahrip edici sonuçlarını daha derin hissetmesine yol açabilir. Bu durum mütemadiyen gerçekleştiğinde bireyin, kendisini ötekileştiren ve ayrımcılığa maruz bırakan kişi veya gruplara ortak ideallerinin olabileceği konusundaki inancı zayıflar. Bu da onun iş doyumunu olumsuz etkileyebilir ve aynı kurumda ortak amaçlar için çalıştığını düşündüğü gruba aidiyet duygusu törpülenebilir. Ayrıca, söz konusu ayrımcılık davranışlarının birey üzerinde; geleceği hakkında planlamalar yaparken, kendisini ötekileştiren kimselerinin kararlarının belirleyici olduğu seçenekleri tercih edememe veya gelecek hakkındaki projeksiyonlarında umutsuzluk hissini yoğun olarak yaşama, dolayısıyla zaman zaman değersizlik duygusuna kapılma şeklinde de yansımaları olabilir. Mülakatlarda dışlanma, ötekileştirilme ve ayrımcılığa yoğun bir şekilde maruz kaldığını düşünen katılımcılardan bazıları, yaşadıkları süreçler bağlamında bahsedilen psikolojik hallere ilişkin betimlemeler yapmışlardır.

Bir akademisyen için, çalışma hayatında ortaya çıkan belki de en değerli ürünleri, ortaya koyduğu akademik metinlerdir. Bu ürünlerinin, salt ideolojik nedenlerle değersizleştirilmesi ve ötekileştirilmesi, bu metinleri aracılığıyla akademik kimliğini ortaya koymaya çalışan kimselerde hayal kırıklığına yol açmaktadır. Öte yandan muhafazakar bir toplum içinde, temelsiz bile olsa bir kimsenin örneğin, iffetsizlik gibi ahlaki düşkünlükler ile itham edilmesi, o kimse açısından ciddi biçimde onur kırıcı bir saldırıdır. Erkek bile olsa, bu saldırının kurbanının, konu ile ilgili olarak insanların zihinlerinde kendini temize çıkarması pek mümkün değildir. Burada bahsedilen ayrımcılık ve ötekileştirme davranışlarına ve bunların dışında da çeşitli ayrımcı eylemlere maruz kalan bir katılımcının konu ile ilgili duygu durumu ve değerlendirmeleri şöyledir:

“... Akademiye intisap ettiğim ilk yıllarda farklı yorumlar yaptığım için bir dersim benden alındı. İçeriği adına uygun olmayan başka bir şekilde dolduruldu. Öğrencilere bu durumu haber verdiğimde ise dayanamayıp dersi terk ettiğimi ve dersliğin lavabosunda dakikalarca ağladığımı hatırlıyorum... Akademik hayatımın başlangıcında o zamanki rektörümüz kendisine tanışma vesilesi ile takdim ettiğim doktora tezimi içine bile zahmet edip bakmadan sırf adından dolayı memnuniyetsiz bir ifadeyle ‘Bazıları böyle düşünüyor.’ diyerek önündeki sehpanın üzerine fırlatmıştı. Sağ olsunlar (!) orada bulunanlar arasında ne dekanım, ne bölüm başkanım ne de diğer akademisyen arkadaşlarım bir tepki gösterdi; hiçbiri destek olmadı. Oysa rektörün alanı bambaşka idi ve eminim elifi görse mertek sanırdı... Eski bir dekanım fakülte elemanlarıyla yaptığımız bir kitap okuması esnasında, bir konuya dair fikirlerimi izah etmeye çalışırken; ‘Bırak bu sapık fikirleri!’ diye çıkmıştı... Başka bir üniversitede açılan bir kadroya müracaat etmiştim. Hemen dedikodular ve iftiralar başladı. Güya ben namaz kılmıyormuşum. Bekardım o zaman. Bir şeyler ima edercesine bekarlığımı bile dillerine doladılar. Her bakımdan puanlarım fazla olmasına rağmen vazgeçmek zorunda kaldım...” (K.28, TİB, Doçent)

İlahiyat Fakültelerinde ötekileştirilme ve ayrımcılığa uğramanın önemli parametrelerinden biri de akademik unvanların verilmesi ve akademik kadrolara atanma süreçlerindeki uygulamalardır. Yenilikçi akademisyenlerin önemli bir kısmı bu konuda ayrımcılığa uğradıklarını düşünmektedirler. Gelenekçilerin bazılarının, İlahiyat Fakültelerini üniversite bünyesinde bilimsel bilgi üreten kurumlar olmaktan ziyade, bütün boyutları ile Ehl-i Sünnet düşüncesinin hakim olması gerektiği ve en azından Temel İslam Bilimleri Bölümündeki akademisyenler arasında Ehl-i Sünnet düşüncesine aykırı fikir ve figürlerin bulunmasıyla ifsat edilebilecek dini kurumlar olarak tasavvur etmeleri bu konudaki ayrımcı davranışların temel

nedenidir.³ Akademik ünvanlarda terfi etme veya akademik kadrolara atanma konusunda ayrımcılığa uğradıklarını düşünen yenilikçi akademisyenlerden bazılarının bu konudaki deneyimleri ile ilgili ifadeleri şöyledir:

“... 2001 yılıydı benim doçentliğe başvurma tarihim... Geçemedim... YÖK'ten hakemlerin olumsuz raporlarını istedim. Mesela raporun birisi doğrudan beni tekfir eden bir rapordur. Tam direkt beni tekfir ediyordu ve diyordu ki *'Böyle bir adamın doçent olması kesinlikle kabul edilemez'* diyordu... Benim meslektaşım -şimdi emekli oldu- A. K. beni tekfir etti. Raporunda; *'Bu küfürdür'* dedi. Yani adam diyor; 'zaten daire-i İslam'dan çıkmıştır' diyor. 'Bu adam niye doçent olsun! Hele bide hadisçi olacak!' diyor. (K.31, TİB, Profesör)

“Ben ayrımcılığı en çok kadro verilirken, unvanlar alınırken yaşadım. Onu ciddi anlamda yaşadım. Psikolojim bozulacak derecede yaşadım... Mesela ben mahkeme kararıyla atandım... Doçentlik kadrosunu herkese veriyorlar size vermiyorlar...” (K.33, TİB, Profesör)

Uzmanlık alanı olan dersi vermeme, doğrudan Temel İslam Bilimleri ile ilgili olmayan dersleri verme, dersin içeriklerini belli bir anlayışa hizmet edecek şekilde oluşturma, araştırma merkezlerinde ya da fakülte dışındaki diğer öğretim faaliyetlerinde ders vermeme gibi davranışlar yenilikçilere yönelik ayrımcılık biçimlerinden bir diğer alanı oluşturmaktadır. Bu konuda katılımcılardan biri söz konusu ayrımcılığı şu sözleri ile beyan etmektedir;

“En önemli ötekileşmelerimizden biri, sadece benim değil, işte M. Hoca olsun M. Bey olsun, hadisçiler olarak biz Ankara Ekolü olarak görüldüğümüz için, işte Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü vardı burada, bize bir gün ders vermediler. Üçümüze de. O bölümden burada bir, cemaatten ihraç olan arkadaş vardı, diğeri işte bu arkadaş vardı; A. Ç. O zaman bölüm başkanıydı. İki girdiler derse ve öğretmenlik bölümündeki öğrencilerin tüm dersleri Risale-i Nur dersleri gibiydi tamamen. Onun dışında da mesela bize hiç ders vermediler, hiç ama... ki biz profesördük, o arkadaş yardımcı doçentti. Ona ders verdiler, bize vermediler...” (K.31, TİB, Profesör)

Bazı yenilikçi akademisyenlerin ayrımcılığa uğrama alanlarından bir başkası da bölüm başkanlığı veya dekanlık gibi yönetim makamlarına atanma(ma) ile ilgilidir. Bununla birlikte yenilikçilerden bazıları, bahsedilen makamlara atanma konusunda, bilinçli olarak herhangi bir beklenti ve taleplerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bu durumda onların bu eksende ayrımcılığa uğrama gibi bir deneyimlerinin olmaması tabiidir.

Yenilikçi ilahiyatçı akademisyenlerin ötekileştirilme ve ayrımcılığa maruz kalmalarının biçimini etkileyen çok çeşitli değişkenlerden söz edilebilir. Yenilikçi fikirlerin iliştiği konunun hassasiyeti, bu konuda gelenekçi zihinlerde oluşan tehdit algısının biçimi veya

³ Buna benzer tutum ve davranışların bir iz düşümüne, İlahiyat Fakültelerini temelde dini bir kurum olmasının yanında bilimsel bilgi üreten ve bu konuda katı gelenekçi kimselerin bu kurumların akademik kadrolarında bulunmaması gerektiğini düşünen ve bu yönde dışlayıcı eylemlerde bulunduğu anlaşılan kimi yenilikçi akademisyenlerin davranışlarında da rastlanmaktadır.

sosyo-politik konjonktür, cinsiyet ve unvan derecesi bunlardan bazılarıdır. Örneğin yenilikçi akademisyenin kadın veya alt derece bir unvana sahip biri olması onun, ayrımcı davranışlara uğrama olasılığını ve şiddetini artırmaktadır. Zira bu durumlarda iki kere ‘öteki’ olma söz konusu olabilmektedir.

5.4.2. Damgalanma

Damgalama ötekileştirmeye eşlik eden bir fenomendir. Özellikle grup dinamikleri açısından ötekileştirilen kişi veya grubun farklı olduğunun ve tanınır kılınmasının belirginleştirilmesi için damgalama gerekli ve pratik bir eylemdir. Bu aynı zamanda ‘öteki’ karşısında, ötekileştiren grup üyelerinin kendi sınırlarını yeniden hatırla(t)ma konusunda da işlevseldir.

Yenilikçilere, gelenekçilerden, kendilerine yönelik ne tür veya hangi yaftalama veya nitelermelerin kullanıldığını anlamak için; “Size yönelik çoğunlukla hangi yaftalamalar/etiketler kullanılıyor?” şeklinde temel bir soru ve bu minvalde bazı sonda sorular sorulmuştur. Katılımcıların bu sorulara verdikleri cevaplardan, kendilerine yönelik dini, politik veya ideolojik uzanımları olan çok çeşitli damgalama ifadelerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle, ana akım din anlayışının dışına belirgin bir şekilde çıkan yenilikçilerden, hakkında, yoğun ötekileştirme biçimlerine işaret eden damgalama ifadelerinin kullanılmadığı kimse bulunmamaktadır. Bunların bir kısmı bir yere kadar betimsel nitelermeler olarak da anlaşılabilir ama diğer bazıları tahkir ve tezyif içeren veya kişiyi din dışı olarak kodlayan ve dolayısıyla onun, inanç birliği üzerine oturmuş topluluk içindeki statüsünü de sorgulayan ifadeler de olabilmektedir. Yenilikçilerden bazılarının, kendilerine yönelik olarak kullanılan damgalama ifadeleri ile ilgili sözleri şöyledir:

“Ya diyorlar işte; Sünnet inkarcısı, Peygamber düşmanı, sapık, din ifsatçısı, Selef düşmanı gibi nitelermelerde bulunuyorlar. Ama hepsi yalan. Bunları arkamdan konuşanlar olduğunu biliyorum tabi. Fakat yüzüme karşı bunları söyleyen bir cesur henüz çıkmadı.” (K.41, TİB, Profesör)

“Yani dinden çıkmış, zındık diyorlardı, sahabe düşmanı, Peygamber düşmanı. İşte daha avami olarak; kâfir, mürted falan...” (K.40, İSTB, Profesör)

“Bize yönelik genellikle; Ehl-i Sünnet düşmanı, kâfir, din düşmanı, oryantalist kafalı, Sünnet düşmanı gibi yaftalamalar kullanılıyor.” (K.36, TİB, Profesör)

Bir kısım gelenekçiler arasında, bazı yenilikçilerin, Türkiye aleyhine çalışan unsurlarla işbirliği içinde oldukları ve onların projelerinin bir parçası olarak faaliyet gösterdikleri

şeklinde düşüncelere sahip kimselerin olduğundan yukarıda söz edilmişti. Kimi yenilikçilere yönelik kullanılan damgalama ifadeleri, söz edilen bu anlayışları yansıtmaktadır. Bu itham ve yaftalamaların da yer aldığı damgalama biçimleri yenilikçilerin ifadelerinde şöyle yer almaktadır;

“Amerikan ajanı, Yahudi ajanı, hatta bana Yahudi dediler. Son yıllarda oryantalist biraz yaygın. Mezhepsiz, Mutezili, Hadis inkarcısı, mucize inkarcısı... Yüzüme karşı; ‘*Sen kafirsin*’! diyen de oldu...” (K.35, İTSB, Profesör)

“Mezhepsiz en çok duyduğum... Birisi diyor ki bu İsrail ajanı, birisi diyor ki bu İngiliz ajanı, birisi diyor Katolik Kilisesinin adamı...” (K.30, TİB, Profesör)

Konjonktürel koşulların, damgalama ifadelerinin kullanımında etkili olduğu söylenebilir. Örneğin gelenekçi tasavvurun, dini değerlere yönelik oluşan yakın tehdit algısında öne çıkan figürler, bu tehdit ile ilişkili olduğunu düşündükleri akademisyenlerin, söz konusu tehditle bağını kuracak damgaların seçilmesinde belirleyici bir faktördür. Bir katılımcının aşağıdaki sözleri bu bağlamda değerlendirilebilir;

“Bunlar konjonktüre göre değişiyor. Mesela ilk dönemlerde Seyyid Kutup vesaire okuyoruz diye bize Vahhabi kafalı diyorlardı. Sonraki dönemlerde modernist, oryantalist falan dediler. Daha sonra tarihselcilik damgası, feminist gibi şeyler yani. Devamlı bir damgalama var yani.” (K.39, TİB, Profesör)

Uzun süre damgalanma deneyimleri olan yenilikçi akademisyenler, söz konusu damgalama davranışlarını diğerlerine göre daha çok kanıksamakta ve bu davranışlara karşı daha az reaksiyon göstermektedirler; çünkü özellikle Temel İslam Bilimleri alanında, bir akademisyen, sapkınlığın herhangi bir biçimine ilişkin olarak kullanılan bir damga ile bir kere damgalandığında, artık bu damgadan sıyrılması çok zordur. Bu durumda o damga ile yaşamaya alışmak dışında pek bir seçeneği de kalmamaktadır. Bu da yenilikçi düşüncelere sahip olup henüz bir şekilde ötekileştirilmemiş akademisyenlerde, kendilerinin de damgalanarak sapkınlık havuzuna atılma kaygısını oluşturmaktadır.

Egemen dini söylem mensupları tarafından damgalanmanın, yenilikçiler üzerinde yarattığı kaygı ve huzursuzluk düzeyi bazı değişkenlere göre farklılaşabilmektedir. Örneğin bir akademisyenin akademik unvan derecesi ile damgalanmaktan dolayı yaşadığı kaygı düzeyi arasında ters bir orantıdan söz edilebilir. Zira damgalanmış olmak, akademik kariyer basamaklarının alt seviyelerinde olanlar açısından, bu basamakları çıkarken bir yol kazasına uğrama riskini artırmaktadır; çünkü halihazırda İlahiyat Fakültelerinde her bir disiplin içindeki epistemik cemaat veya iktidar, disiplinin temel kabullerine sadakati, akademik unvanların dağıtımında informel bir kıstas olarak gözetebilmektedir.

İlahiyat Fakültelerinde yenilikçilere yönelik damgalama davranışları daha çok Temel İslam Bilimleri ve İslam Tarihi ve Sanatları Bölümlerinde söz konusudur. Felsefe ve Din Bilimleri bölümü akademisyenlerinde bu konuda bir müsamahanın varlığından söz edilebilir. Bunun temel sebebinin gelenekçilerin, esasen ilahiyatçı olsalar da bu bölümdeki akademisyenleri, Tefsir, Hadis, Kelam ve Siyer gibi İlahiyat Fakültelerinin mihver alanları olarak gördükleri zeminlerde yetersiz kabul etmeleri ve onların, İslam hakkındaki yorumlarının önemli bir karşılığının olmayacağını düşünmeleridir. Gelenekçi tasavvurda, felsefe ve din bilimlerinin zaten bir itibarının olmaması, bu bilimlere yaslanarak din hakkında konuşanların düşüncelerinin diğerlerine kıyasla daha az ciddiye alınmasını netice vermektedir. Bu da din bilimcilerinin ötekileştirilme ve damgalanma olasılığını azaltan bir faktör olmaktadır.

İlahiyat fakülteleri resmi kurumlardır ve buralardaki kamu görevlileri, aralarındaki ilişkilerde gerginlik, sürtüşme ve çatışmalarda, normlarının ihlalinin çeşitli müeyyidelere bağlandığı bir mevzuata tabidirler. Dolayısıyla İlahiyat Fakültelerindeki akademisyenlerin, ‘öteki’ne karşı, hukuki sonuçlar doğurabilecek sözlü ve fiili davranışlarından uzak durmaları beklenir. Bu nedenle, özellikle yüz yüze ilişkilerde bu tür eylemler çok nadiren yaşanır. Kaldı ki bu kurumlardaki çoğu akademisyenin, eğitim ve öğrenim süreçlerinde edindiği olgunlukla, ‘öteki’ne karşı, davranışlarında daha ölçülü olması, avami tutum ve davranışlardan sakınması umulur. Özellikle, kent kültüründe, “şehir beyefendisi” formu içinde entelektüellere/düşünen kimselere yüklenen misyonu içselleştirmiş akademisyenlerin, gündelik ilişkilerinde avami tavır ve davranışlar içinde olmayacaklarını ve bu bağlamda ‘öteki’ hakkında, vakûr duruşu bozacak yaftalama ifadelerini içeren bir dil ve üsluptan imtina edeceklerini düşünmek yanlış olmaz. Kırsal kültürün, kişiliğine derinden nüfuz etmiş kodları ile davranma eğiliminde olanların bu konulardaki üslûpları ise daha ‘destursuz’ olabilmektedir.

5.4.3. Mobbinge Uğrama

Yenilikçi akademisyenlere, düşüncelerinden dolayı, akademik hayatlarında mobbinge maruz kalıp kalmadıklarını öğrenmek için; “*Akademik camiada size yönelik bir mobbing uygulamasının olduğunu düşünüyor musunuz? Varsa bunlardan nasıl etkileniyorsunuz? Örneğin bir tükenmişlik sendromu ya da başka tür depresif ruh halleri yaşadığınız oldu mu?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Mülakatlarda üretilen verilerin oluşturduğu örüntülerden, yenilikçi ilahiyatçı akademisyenlerin önemli bir kısmının mobbinge maruz kalma ve bundan

farklı düzeylerde olumsuz etkilenme deneyimlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu mobbing davranışları, farklı değişkenlere bağlı olarak çok farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. Katılımcılardan birinin mobbinge uğrama biçimi bu durumu örnekler vaziyettedir. Onun ifadeleri ile;

“Öncelikle en büyük mobbing yalnızlaştırmak, ikincisi: sürekli gözetim altında tutmak, üçüncüsü; öğrencileri sana karşı kıskırtmak, dördü: idarede söz almak istesenez bile sizi görmemek... Dekanlıktan bana, ‘ayağını denk al’ şeklinde bazı muameleler oldu ama rektörlükten bu konuda herhangi bir şey görmedim... Doçent oluyorsunuz, başvuruyorsunuz dosyanız çok nitelikli olmasına rağmen reddediliyorsunuz... Sonra diyorsunuz ki; ‘demek ki bunlar beni doçent yapmayacaklar, benim geleceğim burada bitti’ diyorsun. Mesela yani ben ağzımla kuş tutsam olmayacak... Bir ara tamamen bir kısır döngü içine girmiştik...” (K.29, FDB, Profesör)

Yalnızlaştırılmak, görmezden gelinmek gibi dışlayıcı eylemler bazı yenilikçiler tarafından maruz kalınan birer mobbing davranışı olarak deneyimlenmektedir. Bir taşra üniversitesinin İlahiyat Fakültesindeki bir yenilikçi akademisyen bu konudaki yaşantılarını şu ifadeler ile dile getirmektedir;

“... Mesela ben burada, bu fakültenin en kıdemli hocasıyım sonuçta. Kim geliyor benim odama? T. ile İ.’in dışında kim gelir? Hiç kimse gelmez benim yanıma. Niye gelemiyor? Normalde gelmek istiyor, hepsi benimle danışmak istiyor, fikir almak istiyor, görüşmek istiyor ama bu kapıdan içeri girerken ya da çıkarken görülmek istemiyor. Ondan gelmiyor. Bak bir bayram geçti değil mi? Kim benimle bayramlaşmaya geldi? Niye gelmiyor? Çünkü... A. Hoca ile görüşüyor olmak, A. Hoca’ya ziyarete gidiyor olmak bir risk olarak algılanıyor bilinçaltında. Böyle olunca da o zaman işte düşünün, bir insanın birine ziyarete gitmesi bile hesaplanıyorsa, nasıl bir mobbing olduğunu düşünün artık gerisini...” (K.31, TİB, Profesör)

Hakkında soruşturma açmakla tehdit edilmek veya alanında en yetkin öğretim üyesi konumunda olduğu halde, uzmanlık alanıyla ilgili derslere girmekten alıkonulmak yenilikçilere yönelik mobbing davranışlarından diğer bazılarıdır.

İlahiyat Fakültelerinde mobbing uygulamalarının gerekçelerinden biri de giyim kuşam veya saç sakal biçimleri olmuştur. Bu fakültelerde yakın zamana kadar alışılmışın dışında kılık kıyafetlere bürünmek mobbinge uğrama nedenlerinden biri olabilmekteydi. Buna karşın yenilikçiler, giyim kuşam veya saç sakal tıraşı konusunda, günün muhafazakar anlayışında kabul görmeyen davranışlar sergilemeye eğilimli olmuşlardır. Yenilikçilerin, bu günlerde birçoğu artık normal karşılanan kılık kıyafet konusundaki tercihleri yakın zamana kadar eleştirilerin hatta mobbingin gerekçesi olabilmekteydi. Örneğin erkeklerin; top sakal bırakma, saç uzatma, kot pantolon giyme gibi davranışları, kadınların başını örtmeme, genel kabul

gören tesettür biçimine uymayan kıyafetler giyme, makyaj yapma gibi davranışlar çeşitli biçimlerde uyarı alma, mobbing ve ötekileştirilme ile sonuçlanabilmekteydi.

Yenilikçilere yönelik mobbingin yoğunluğu ve biçimini etkileyen birçok faktörden söz edilebilir. Üniversitenin bulunduğu sosyo-kültürel çevre, yönetiminin ve akademik kadronun farklılıklara karşı tutumu, yenilikçinin akademik unvan skalasındaki konumu bu faktörlerden bazılarıdır. Örneğin mobbingin faili ya da mağduru olmanın akademik unvanın derecesi ile yakın bir ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Zira hiyerarşik sıralanma sadece akademik ve idari ilişkilere değil, sosyal ilişkilere de nüfuz etmektedir. Bu bağlamda bir profesörün, bir doktor öğretim üyesine kıyasla mobbinge maruz kalma ihtimali düşük iken, mobbingin faili olma ihtimali daha yüksektir.

Taşra üniversitelerindeki İlahiyat Fakültelerinde yenilikçilere yönelik mobbingin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu fakültelerde akademisyen sayısının az, dolayısıyla yüz yüze ilişkilerin daha fazla olması, Diyanet, İlitam ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki fakültelerde daha çok olmak üzere medrese kökenli akademisyenlerin oransal olarak sayılarının artmış olması ve bunların çoğunlukla muhafazakar ve 'öteki'ne karşı dışlayıcı bir tutum içinde olmaları, dini grupların ve medreselerin yenilikçi akademisyenler aleyhine, İlahiyat Fakültelerinin yöneticileri üzerinde baskı oluşturmaları, söz konusu mobbing davranışlarının daha fazla olmasını netice vermektedir.

5. SONUÇ

Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde 'öteki' ile ilişkiler homojen tutum ve pratikler şeklinde değildir. Söz konusu ilişkilerdeki çeşitlilik birçok değişkene bağlı olarak biçim almaktadır. İlahiyat Fakültelerine, üniversite formasyonu çerçevesinde dinin akademik düzeyde araştırılıp öğretim yapıldığı akademik bir birim ile geleneksel İslamî hafızanın korunup, eğitim-öğretim aracılığıyla topluma taşındığı dini bir kurum sarkacında yüklenen misyon ve anlam, fakültenin bulunduğu kentin çoğulculuğa ilişkin kültürel dokusu, akademisyenlerin sosyo-kültürel bagajları ile şekillenmiş profilleri ve bunun oluşturduğu kurumsal gelenek, politik konjonktür, idari kadroların tutumu bahse konu değişkenlerden bazılarıdır.

İlahiyat Fakülteleri, İslam'ın Ehl-i Sünnet yorumunu merkez alan yüksek dini öğretim kurumlarıdır. Gelenekçi ilahiyatçı akademisyenlerde, İlahiyat Fakültelerinin öncelikli misyonunun, Ehl-i Sünnet düşüncesinin her türlü tahrifattan korunarak aktarılması olduğu

(veya öyle olması gerektiği) şeklindeki düşünce yaygındır. Bu yaklaşım onların, ana akım dini anlayışın periferisinde yer alan veya onun dışına taşan yorumların faillerine yönelik tutumlarını belirleyen en temel faktördür.

Gelenekçilerin çoğunluğu teorik düzeyde, düşünsel çoğulculuğa yönelik olumlu bir tutum sergilemektedirler. Buna karşın İlahiyat camiasında son dönemlerde tezahür eden düşünsel gerilimlerin yenilikçi aktörlerine karşı çeşitli gerekçelerle ötekileştirici bir yaklaşım içinde bulunmaktadır. Bu ötekileştirmenin dozu, failin zihniyet dünyasına bağlı olarak, 'öteki'ne yönelik bir hoşnutsuzluktan, onu tekfir etme veya onun İlahiyat camiasının dışına çıkarılması gerektiği şeklinde oldukça farklı düzeylerde tezahür etmektedir. Din anlayışı medrese eğitimi ile şekillenmiş, Selefi eğilimlerin yüksek olduğu ülkelerde eğitim görmüş, Diyanet kökenli veya dini gruplara angaje olmuş gelenekçi akademisyenlerde düşünsel çoğulculuğa yönelik tolerans düzeyi diğerlerine göre daha düşüktür.

Gelenekçiler ile kıyaslandığında genel olarak yenilikçiler, düşünsel farklılıklar konusunda daha çoğulcu bir anlayışa sahiptirler. Bununla birlikte yenilikçiler arasında da 'öteki'ne yönelik dışlayıcı tutum ve davranışlar söz konusudur. Bu tutum ve davranışlar, düşüncelerinden dolayı yoğun ötekileştirilme deneyimleri olan kimselerde daha belirgin olarak tezahür etmektedir.

İlahiyat Fakültelerinde, dini bilgiyi koruyup aktarmayı temel misyon olarak yüklenmiş medreselerden farklı olarak, üniversite bünyesinde yer alan akademik birimler olmanın mantığı gereği, dinî ve din hakkında bilgi üretme ve aktarma süreçlerinde fikri çoğulculuğun sağlanması bir zorunluluktur. Bu bağlamda etik ve akademik koşulları sağladıkları sürece, herhangi bir düşüncenin veya bu düşüncüyü ortaya koyan kimselerin ötekileştirilmesi, İlahiyat Fakültelerinde düşünsel iklimin çoraklaşmasını netice verecektir.

Kaynakça

- Akmeşe, E. (2020). Ötekileştirmenin Diyalektiği Bağlamında Bireyin Varoluşsal Bunalımı Üzerine Bir Analiz: Çoğunluk 2010. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 5(1), 57-64.
- Akpınar, & Şahin, B. (2017). Orhan Pamuk Romanlarında "Öteki". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(11), 330-344.
- Aktay, Y., & Kızılkaya, A. (2014). *Hepimiz Ötekiyiz, Türkiye'de Kimlikler ve Algular*. Tezkire Yayınları.
- Arkonacı, S. A. (2005). *Sosyal Psikoloji* (3. bs). Alfa Yayınları.

- Ataman, K. (2015). Öteki Kavramı ve Hakikat İddiası Çerçevesinde Gruplaşmaya Bakış. *İçinde Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler)* (ss. 315-321). Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Barnett, R. (2008). *Üniversitede İdeoloji ile Yaşamak*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bauer, T. (2020). *Müphemlik Kültürü ve İslam—Farklı Bir İslam Tarihi Okuması* (3. bs). İletişim Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Modernlik ve Müphemlik* (2. bs). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2015). *Sosyolojik Düşünmek* (11. bs). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., & Obirek, S. (2021). *Tanrıya ve İnsana Dair*. Ayrıntı Yayınları.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. Paradigma Yayınları.
- Berger, P. L., & Zijderveld, A. C. (2018). *Şüpheye Övgü*. Açılım Kitap.
- Bilgin, N. (1996). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. Sistem Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2016). *Akademik Aklın Eleştirisi*. Metis Yayınları.
- Campbell, C. (2020). *Günah Keçisi*. İthaki Yayınları.
- Chambers, I. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık*. Ayrıntı Yayınları.
- Çay Sağlam, T., & Yaşar, M. (2017). Teoride, Pratikte Ve Araştırmalarda Öteki Ve Ötekileştirme. *Turkish Studies*, 3, 135-154.
- Çelebi, V., & İnal, A. (2019). J. G. Fichte, j. P. Sartre ve E. Levinas'ta Ben ve Ben-olmayan/Öteki İlişkisi Bağlamında Diyalektik Süreç. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 600-610.
- Çitil, A. A. (2017). Leyla, Mecnun, Mevla ve Tekillik. *İçinde Ahlak ve Başkası, Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki* (ss. 37-59). Nobel Yayınları.
- Doğan, M. (2017). *Öteki, Kadim Bir Sorunsal*. DH Yayınları.
- Düzen, N. E. (2015). *Ayrımcılık Ötekileştirme Dışlama Rehberi*. Pharmakon Yayınevi.
- Efil, Ş. (2015). Kendini 'Öteki'nde Fark Etmek: Ben-Öteki İlişkisinin Felsefî Uzantıları. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 51-66.
- Fatmagül Berktaş. (2009). *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın* (3. bs). Metis Yayınları.
- Frazer, J. G. (2019). *Günah Keçisi*. Pinhan Yayıncılık.
- Fromm, E. (1993). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri I* (2. bs, C. 2). Payel Yayınları.
- Furedi, F. (2017). *Korku Kültürü* (3. bs). Ayrıntı Yayınları.
- Gadamer, H.-G. (2006). *Truth and Method*. Continuum.
- Gasset, J. O. y. (1999). *İnsan ve Herkes* (2. bs). Metis Yayınları.

- Geçgin, E. (2019). Ahlaki Panik Sosyolojisinin İmkânı. İçinde *Halk Düşmanları ve Ahlaki Panikler* (ss. 7-23). Heretik Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (1. bs). Kırmızı Yayınları.
- Gündoğdu, H. (2008). Çokkültürlü Bir Toplumda Ötekiyle Yaşamak ve Hoşgörü. *Ekev Akademi*, 37, 73-86.
- Gündüz, Ş. (2013). Öteki İle İlişkiler Açısından İslam ve İslami Tecrübe. İçinde *H. Peygamber Kardeşlik Ahlakı Ve Kardeşlik Hukuku* (ss. 483-493). DİB Yayınları.
- Harari, Y. N. (2020). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders* (9. bs). Kolektif Kitap.
- İlter, T. (2006). Modernizm, Postmodernizm, Postkolonyalizm: Ben-Öteki İlişkileri ve Etnosantrizm. *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 1-14.
- Kalın, İ. (2013). *İslam ve Batı* (4. bs). İSAM Yayınları.
- Kanatlı, F., & Çekici, Y. E. (2013). Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Milli Kültür Temalı Okuma Metinlerinde Öz Ve Öteki İmgesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 305-314.
- Kearney, R. (2018). *Yabancılar Tanrılar ve Canavarlar, Ötekiliği Yorumlamak*. Metis Yayınları.
- Kundakçı, F. S. (2013). Heteroseksizm ve Ötekileştirme Eleştirisi. *liberal düşünce*, 71, 65-79.
- Küçükalp, K. (2016). *Çağdaş felsefede Farklılık Tartışmaları*. Emin Yayınları.
- Maalouf, A. (2000). *Ölümçül Kimlikler*. Yapı Kredi Yayınları.
- Mendras, H. (2014). *Sosyolojinin İlkeleri* (3. bs). İletişim Yayınları.
- Mimar, A. (2013). Öteki, Ötekiler, Ötekileştirme. *Agos*.
<https://www.agos.com.tr/tr/yazi/6246/oteki-otekiler-otekilestirme>
- Morrison, T. (2019). *Ötekilerin Kökeni* (2. bs). Sel Yayıncılık.
- Nahya, Z. N. (2011). İmgeler ve ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27-38.
- Özensel, E. (2020). Farklılıkların Birarada Yaşamasında Bir Sorun Alanı Olarak Ötekinin Ötekileştirilmesi. *SEFAD*, 43, 369-378.
- Parlak, İ. (2015). Kimliğin İnşası, Ötekinin İcadı ve Şeytanlaştırma. İçinde *Öteki'nin Var Olma Sancısı: Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri* (ss. 25-122). Dora Yayıncılık.
- Robertson, R. (2012). Küreselleşme, Teokratikleşme ve Söyasallaşmış Sivil Din. İçinde *Din Sosyolojisi-Yaşadığımız Dünya* (ss. 233-273). İmge Kitabevi.
- Said, E. W. (2014). *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları* (8. bs). Metis Yayınları.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki* (1. bs). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Sönmez Selçuk, S. (2012). Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: “Öteki” ve “Ötekileştirme”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 77-99.
- Subaşı, N. (1999). Öteki'nin İnsan Hakları. *İslamiyat*, 2(2), 85-96.
- Subaşı, N. (2003). *Öteki Türkiye'de Din ve Modernleşme*. Vadi Yayınları.
- Sülün, M. (2015). Sevgi ve Nefret Bağlamında Kur'an'a Göre Öteki – Kimi Sevip Kimi Sevmeyeceğiz? İçinde *İslam'da Sevgi Temelinde Beşeri Münasabetler* (ss. 317-335). Ensar Neşriyat.
- Sürgevil, O. (2008). Farklılık Kavramına ve Farklılıkların Yönetimine Temel Oluşturan Sosyopsikolojik Kuramlar ve Yaklaşımlar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(20), 111-124.
- Şaylan, G. (2016). *Postmodernizm*. İmge Kitabevi.
- Tatar, B. (2005). Gerçek ile Kurgu Arasında “Öteki”. *Milel Ve Nihal*, 2(2), 5-18.
- Ulu, M. (2019). *Sosyal Psikoloji Bağlamında Önyargı ve Din*. Çamlıca Yayınları.
- Vassaf, G. (2021). *Cehenneme Övgü Gündelik Hayatta Totalitarizm* (40. bs). İletişim Yayınları.